

Militaire Spectator

TO L. VAN DINTHER, AVC-KMA
AARIN OPGENOMEN DE
FFICIËLE MEDEDELINGEN
AN DE KONINKLIJKE
NDMAGHT EN DE
NINKLIJKE LICHTMAGHT

DEN VADERLANT GHETROUWE

Militaire Spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris: drs. F. J. J. Princen
Peuleyen 164, 2742 EP Waddinxveen

Ledenadministratie:
K. Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR:

J. C. A. C. de Vogel
brigade-generaal der infanterie

p/a HKS, Frederikkazerne
v.d. Burchlaan 31, 2597 PC Den Haag
Telefoon (070) 3 16 66 29

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

B. A. C. Droste
commodore Koninklijke luchtmacht

REDACTEUREN:

J. F. W. van Angeren
luitenant-kolonel Kon. luchtmacht

J. M. J. Bosch
luitenant-kolonel der cavalerie

ir. G. M. van der Laan
brigade-generaal van de technische staf

drs. J. W. M. Schulten
luitenant-kolonel verbindingdienst

drs. Ch. F. Turpijn
kolonel van de militair psychologische
en sociologische dienst

BUREAUREDACTIE/PRODUKTIE:

Spui 47, 2511 BL Den Haag
Telefoon (070) 3 18 68 67

ABONNEMENTEN:

f 30,-, buitenland f 40,- per jaar
Losse nummers f 3,-

ADVERTENTIES:

N.V. Noord-Nederlandse Drukkerij
Postbus 6, 7940 AA Meppel
Telefoon (05220) 6 86 66
i.s.m. CET Reclame & Publiciteit
Rogge 19, 5521 RX Eersel
Commerciële zaken: A. H. C. Thijssen
Telefoon (04970) 1 67 89

NADRUK VERBODEN

<i>Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht</i>	198
<i>Editoriaal: Mei 1940</i>	199
prof. dr. H. W. von der Dunk: Een blik op de bezetting vijftig jaar na dato	201
Generaal Henri Gerard Winkelman 1876-1952	210
mgr. R. Ph. Bär: Vijftig jaar na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog	212
prof. ir. M. A. W. Scheffelaar: Techniek in de strijd	216
drs. R. F. M. M. Claessens: Mei 1940, mijlpaal in de ontwikkeling van de Nederlandse luchtmacht	223
D. Buijs: De opvoeding in het leger	232
<i>Boeken</i>	239

OFFICIELE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT
KONINKLIJKE LUCHTMACHT

Uit de landmacht- en luchtmachtorders

LaO 77010 (23.1/80). Adviescommissie III bij de Koninklijke landmacht (herdruk, juni 1988).

LaO 77009 (23.1/79). Adviescommissie-II bij de Koninklijke landmacht (2e herdruk, juni 1988).

LuO 79505 (23.3/9). Overzicht vredesorganisatie van de Koninklijke luchtmacht (herdruk, juli 1988).

LaO 88008 (55.17/98). Regeling internationale verhuizingen van/naar Nederland naar/van de Verenigde Staten van Amerika of Canada en verhuizingen binnen de Verenigde Staten van Amerika.

LaO 71525 (81/33) / LuO 71031 (81/37).

De aandacht wordt erop gevestigd, dat officieren, die maandelijks van Rijksweg de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

Regeling militaire rijbewijzen (herdruk, december 1988).

LaO 62035 (55.17/52) / LuO 62540 (55.17/50). Plaatsingskostenbesluit 1962 (herdruk, januari 1989).

LaO 73005 (55.17/84) / LuO 73504 (55.17/81). Regeling dagelijks reizen tussen de woning en de plaats van tewerkstelling militairen land- en luchtmacht 1972 (herdruk, januari 1989).

KL/KLu-mededelingen/ orders cf VS 2-1100

KL-med. 78/562. Cursus Stafdienst/Staforiëntatie aan de Hogere Krijgsschool (891002).

KL-med. 78/397q. Cursus Voortgezette militaire vorming aan de Hogere Krijgsschool (891106).

KL-med. 53.84. Onderscheidingsteken voor langdurige dienst als officier (891101).

KL-med. 78/385K. Cursus Hogere Militaire Vorming aan de Hogere Krijgsschool (891211).

KL-order 09/8. Voorziening kaarten en overige geografische informatie (891211).

Mededelingen van het Commando Opleidingen Koninklijke landmacht

Verschenen en opgenomen in VS 2-2506, Index van voor de KL van kracht zijnde boekwerken.

LF 15898, 3e dr. Tanksectie, groeps- en pelotonsresultaten.

LF 15900, 3e dr. Bemanningsresultatenlijst.

VS 17-130. Leidraad traditie cavalerie.

VS 17-431. Schiettabel kanon 105 Leopard-1-V.

VS 17-432, 3e dr. Schiettabel kanon 120 mm Leopard-2.

VS 17-433, 3e dr. Schiettabel mitrailleur Mag 7.62 mm NATO, coaxiaal gemonteerd.

LF 15694, 3e dr. Gegevens justering boordwapen 25 mm.

LF 15695, 2e dr. Resultatenlijst justering boordwapen 25 mm.

VS 2-717/5. Handboek het stuk pantser-rups antitank.

VS 7-514, 2e oww. Pistoollmitrailleur 9 mm Uzi, M61.

VS 44-32. Pantserluchtdoelartillerie.

VS 44-33. Bediening van het kanon, lichtdoel, zelfvoortbewegend.

Einde van de Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht

KONINKLIJKE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE KRIJGS WETENSCHAP

Op maandag 7 mei a.s. te 19.30 uur houdt de vereniging voor leden en introducé(e)s een bijeenkomst in de Grebbebergzaal van het Opleidingscentrum Infanterie, Mecklenburglaan 3 te Harderwijk, waar dr. H. Amersfoort, van de sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf, een voordracht zal houden over

Mei 1940. Het Nederlandse leger in gevecht

Na de voordracht wordt, zoals gebruikelijk, gelegenheid tot discussie geboden.

Mei 1940

De geschiedenis van een volk wordt gemarkeerd door gebeurtenissen die bepalend blijken te zijn voor het verdere verloop en de richting van die geschiedenis. Soms is er sprake van een bewuste keuze van een regering of regerend vorst. De ondernemingsgeest van tsaar Peter de Grote was bijvoorbeeld zo'n mijlpaal in de verdere ontwikkeling van het toenmalige Rusland. Soms ontstaat zoiets — mede geïnspireerd door de tijdgeest — spontaan. De Franse revolutie en, meer recent, de ontwikkelingen in Oost-Europa zijn daarvan wel heel typerende voorbeelden.

Soms ook zijn het gebeurtenissen waarmee een land ongewild, en vaak zelfs onvoorzien, wordt geconfronteerd. De Duitse inval op 10 mei 1940 was voor Nederland zo'n gebeurtenis. Het vertrouwen in de zo lang gekoesterde neutraliteit was zó groot dat, alle politieke en militaire signalen ten spijt, ze ons toch nog overviel als een zomerse onweersbui.

Die inval vond een halve eeuw geleden plaats en het was een gebeurtenis die de loop van de geschiedenis van ons land grondig heeft gewijzigd. Nederland was plotseling partij in een wereldoorlog, die weliswaar al enkele maanden aan de gang was, maar die ons tot dan toe onberoerd had gelaten. En partij

kiezen — al was het een opgedrongen keuze — betekende voor Nederland het einde van anderhalve eeuw neutraliteitspolitiek.

Vanzelfsprekend menen wij hieraan aandacht te moeten schenken. Wij hebben echter afgezien van een militair-geschiedkundige beschrijving van die dramatische meidagen. Niet omdat wij geen waardering zouden hebben voor het optreden van de Nederlandse krijgsmacht in die periode, integendeel zelfs, maar omdat die gebeurtenissen al vaker en uitstekend zijn beschreven. Zelfs in deze aflevering vindt u daarover nog een boekbespreking. Wij hebben gekozen voor een aanpak waarbij uit verschillende gezichtspunten (historisch, ethisch, technologisch, militair-sociologisch) naar de betekenis van die periode voor de Nederlandse krijgsmacht wordt teruggekeken.

Terugblikkend naar die tijd komt vanzelf ook de vraag naar voren met welke gedachten en ideeën onze voorgangers en vakgenoten toen tegen die ontwikkelingen aankeken. In het algemeen konden ook zij zich uiteraard niet onttrekken aan het bijna krampachtige neutraliteitsdenken, waarvan prof. dr. De Jong zegt:

De mobilisatie was een onmiddellijke realiteit, maar van de gevechten elders vernam men slechts uit de kranten. Als vanzelf kwam het denken van verreweg de meeste mannen in het patroon terecht dat zich van '14 tot '18 gevormd had; anderen voerden oorlog, Nederland was neutraal.

Of, om met Menno ter Braak te spreken:

Ik weet niet of men ooit aan oorlog went, maar aan de gedachte dat er ergens anders oorlog is went men zeer snel.

Iets meer informatie over de gedachten en ideeën van onze voorgangers (althans bij het schrijvende deel en dat is waarschijnlijk geen representatieve steekproef) kunnen wij terugvinden in de jaargangen van de Militaire Spectator uit die tijd. In die vooroorlogse jaren heeft het merendeel van de artikelen echter betrekking op typisch militaire onderwerpen. Zo treffen wij bijdragen aan over „de noodzaak tot motorisering van de divisieartillerie” en „een tactische oefening van een infanteriebataljon op de kaart”. Al die artikelen hebben één ding gemeen, ze zijn vrijwel alle geschreven op een bijna

krampachtig neutrale en waardenvrije manier. Ook in de boekbesprekingen is dat „neutraliteitsmodel” trouw gevolgd, al lijkt het erop dat er aanzienlijk meer Duitse boeken werden besproken dan van andere Europese landen. Dat kan echter ook te maken hebben met de produktiviteit van de Duitse militaire schrijvers in die tijd. Soms komen wij merkwaardige uitglidders tegen. Zo vinden we in de bespreking van het boek „Bomben über Abessinien” een zin als:

Wij moeten hierbij bekennen dat het blijkbaar genoegzaam waarmede de vlieger de afslachting van bijna weerloze Abessiniërs verhaalt, ons hier en daar onaangenaam heeft getroffen.

Een opmerking die wat ons betreft de prijs krijgt voor het understatement-van-het-jaar.

In april 1938 is een aanvang gemaakt met een rubriek „Spectatoriale beschouwingen”, een soort voorloper van het huidige editoriaal, waarin — anders dan nu — vrij uitgebreide opiniërende bespiegelingen werden gegeven over de militaire en politiek-strategische situatie in Europa. Daarin was juist wél plaats voor een — zij het voorzichtige — mening en daarom ook zijn juist die beschouwingen zo interessant. Zij tonen iets van wat er — in elk geval bij de toenmalige redactie — leefde.

De teneur van sommige van die beschouwingen vervult de huidige redactie echter niet met trots; integendeel. Zo lezen wij bijvoorbeeld:

Dit is geen pleidooi voor een systeem dat het onze niet is, maar men moet de waarheid recht laten wedervaren. Het totalitaire systeem brengt in een volk dat daarvoor vatbaar is een nieuwe geest en bereidheid tot persoonlijke offers en bovenal een ontembaar nationaliteitsgevoel en krachtsbewustzijn, dat zich in het bijzonder uitspreekt door een verering voor de weermacht.

En aan dat laatste ontbrak het volgens de schrijver in Nederland nog steeds. In juli 1938 treffen wij een tekst aan waarin onder meer de loftrumpet wordt gestoken over de uitbanning van de werkloosheid

en de snelheid waarmee de autobanen worden aangelegd. De tekst vervolgt met:

Ondanks de grote offers die het systeem van de bevolking gevraagd heeft is de stemming — uitgezonderd natuurlijk in joodse kringen — die van tevredenheid, ja blijmoedigheid en zelfvertrouwen.

Zelfs in mei 1939 lezen wij nog:

Hitler, de eenvoudige soldaat uit de loopgraven, die door zijn ontembare geestdrift en onuitputtelijke energie Duitsland uit de diepte zijner ellende en uit het gevaar voor het bolsjewisme gered heeft.

Kortom, de algemene houding van de toenmalige redactie van ons maandblad ten opzichte van Duitsland kan het best worden getypeerd als neutraal, waakzaam, maar soms ook welwillend; zelfs met begrip en misschien zelfs met iets van verborgen afgunst.

Waar kwam deze thans onbegrijpelijke houding vandaan? Wij nemen aan dat het deels onwetendheid en naïveteit waren, de erfenis van anderhalve eeuw neutraliteit en, als gevolg daarvan, weinig publieke interesse en waardering (eerder het tegendeel) voor „het leger” en voor politiek-strategische zaken. Die houding week ook niet af van de algemeen heersende opinie, wellicht het best gepersonifieerd door minister-president De Geer zelf. Deze had nauwelijks belangstelling voor buitenlandse politiek en bovendien te hoog gestemde verwachtingen over de Volkenbond. Daarbij was hij diep religieus en geneigd zich bij de politieke werkelijkheid neer te leggen als zijnde Gods wil. Kortom, zo stelt De Jong:

Van zulk een man kon men, werd hij gesteld tegenover de brutale agressiviteit van het Derde Rijk, weinig meer verwachten dan een zuchtend jeremiëren.

Dat alles vond 50 jaar geleden plaats. Reden genoeg om terug te blikken. Niet om te verwijten of met modder te gooien, maar om ertoe bij te dragen dat wellicht in de toekomst in een vergelijkbare situatie niet met dezelfde naïveteit tegen de toestand in de wereld wordt aangekeken.

prof. dr. H. W. von der Dunk

hoogleraar in de geschiedenis van de 20e eeuw, RU Utrecht

Een blik op de bezetting vijftig jaar na dato

Niemand zal in de ochtend van 10 mei, vijftig jaar geleden hebben bevroed hoe lang en penetrant de oorlog, die opeens over het land kwam, in het denken en in de herinneringen zou blijven doorwerken. Ongetwijfeld komt dat niet alleen door het gewicht van die ervaringen, maar ook dank zij de naoorlogse ontwikkelingen, die bij een ongekende welvaart, een lange vredesperiode en een alsmaar expanderende informatie- en mediaheerschappij, de herinneringen telkens nieuw voedsel vermochten te geven. Ja, zij werden geïnstitutionaliseerd.

De Nederlandse geschiedenis kent — na dat geweldige tumultueuze tijdperk van de wording van een onafhankelijk staatsverband in de late 16e eeuw — nog drie dramatische episodes, waarin het land werd overspoeld door oorlogsgeweld: het Rampjaar 1672, de Franse tijd en de bezetting. Het Rampjaar bracht de staat wel aan de rand van de ondergang, maar uiteindelijk bleef de Republiek in de strijd overeind. Anders dan toen, anders ook dan bij die grote opstand tegen Spanje, die in het collectieve geheugen als een heroïsche worsteling van wereldhistorische betekenis is blijven leven, was Nederland in die laatste twee gevallen lijdend voorwerp. Als staat was het zelfs tijdelijk uitgeveegd en herwon zijn zelfstandigheid dank zij buitenlandse mogendheden. Beide periodes zijn als diepe inkepingen, quasi onderbrekingen, de geschiedenis ingegaan, maar wat een verschil! De Franse tijd wordt in de historiografie eigenlijk alsmaar minder negatief beoordeeld. Vooral in de eerste periode van de Bataafse Republiek en ook nog in het Koninkrijk Holland zijn elementaire vernieuwingen ingevoerd. De eenheidsstaat, het burgerlijk wetboek en andere belangwekkende revolutionaire verworvenheden die de basis vormden voor de politieke modernisering in de 19e eeuw. Ook de introductie van de monarchie in dit voor die staatsvorm daarvóór zo

allergische land is te danken aan Napoleon. Zonder zijn koning Lodewijk vermoedelijk geen koning Willem. Kortom, de Franse tijd is vanuit de afstand van bijna twee eeuwen eerder een dramatisch geforceerde stroomversnelling van de nationale ontwikkeling dan een dood en gekunsteld zijspoor gebleken. Men kan zich afvragen hoe, zonder die scherpe gallsche spoorslag het land nog in het oude gareel zou zijn voortgesjokt; als oligarchische federatie een archaisch relict in het tijdperk van nationalisme en industrialisatie.

De Duitse bezetting ging niet slechts gepaard met een hardere onderdrukking, zij had ook niets te bieden dat levensvatbaar bleef. Zij hield geen blijvende politieke of maatschappelijke vernieuwingen ten doop. Behalve de afschaffing van het befaamde belastingplaatje voor fietsers hebben de Duitse autoriteiten weinig verordend dat na hun vertrek dankbaar werd bijgehouden. Hun terreur riep minder de mildere Franse bezetting voor de geest dan de bloedige Spaanse tirannie. De legen-

De beeldvorming is afhankelijk van de generatie.

darische Alva, die als verpersoonlijking van een wreed heerser in de nationale schoolboekjes figureert, had in Seyss-Inquart en vooral in Rauter zijn moderne broeders gevonden. Oorlog en bezetting werden voor Nederland de overschaduwende gebeurtenis van de eeuw. Die werd erdoor in tweeën gebroken. „Vooroorlogs” en „naoorlogs” zijn gangbare termen, die voor de generaties die de bezetting bewust hebben beleefd, onmiddellijk twee verschillende werelden aanduiden. Daartussen lagen de jaren '40-'45 als een massief donker blok.

Zoals altijd is de beeldvorming afhankelijk van de generatie. Degenen die in 1940 de zestig waren gepasseerd, de generatie van een Colijn, die dus nog

de periode vóór 1914 zeer bewust hadden meege- maakt — de tijd van schoolstrijd, deining rond algemeen kiesrecht, optochten achter het rode vaandel, vestiging van het bewind in Atjeh en Indonesië — hebben na de oorlog doorgaans niet meer lang genoeg geleefd om ons inzage te verlenen in hun inschatting van de bezetting, die laat een reeds lang vast gevormd leven en wereldbeeld verstoorde of misschien juist niet meer echt verstoorde. De generaties van ca. 1890-1910, die allen in het midden van hun werk en loopbaan de Duitse inval beleefden, waren al gevormd door de dynamische periode vlak na de Eerste Wereldoorlog, de opkomst van radio en film, de inbreuk van de moderne techniek in het vreedzame Nederland en dan door de depressie van 1929 en de werkloosheid, de katerstemming die er het gevolg van was in het bestel met zijn schotjesgeest. Het waren die ervaringen die misschien evenzeer als de bezetting het raamwerk van hun normen en politieke wensen hadden getimmerd. Het was deze generatie, de generatie van Drees, Romme, Beel, Stikker, Lieftinck, die direct na de bevrijding in de leidende posities oprukte. Zij dachten sterk neerlandocentrisch, ook in hun vernieuwingsstreven, vanuit een nog vanzelfsprekende identificatie met de eigen zuil en het eigen volksdeel. De bezetting werd ervaren als een gewelddadige verstoring van nationale ontwikkelingen. Men moest de draad, ook als vernieuwers, weer opnemen, waar hij na de meidagen uit handen was geslagen. Herstel en vernieuwing versmolten in hun denken tot een harmonische eenheid.

Bij de echte oorlogsgeneratie, die in haar geestelijke en emotionele bagage beslissend door de bezettingservaring is gevormd, moeten wij eerder denken aan de jaargangen van ca. 1910 tot 1927; dus aan hen, die bij de Duitse inval aan het begin van hun opleiding en carrière stonden, die nu een andere wending kreeg. Ik neem 1927 als scherpe eindstreep omdat, althans voor de mannelijke bevolking, de leeftijd van 17 jaar op het eind de doorslag gaf om te worden geronseld voor de Duitse „Arbeitseinsatz” en dus voor velen onderduiken betekende als ze niet werden gegrepen. Tevens waren deze jaargangen, naast de ouderen, gedwongen positie te kiezen. De jongeren zijn uiteraard evenzeer door die bezettingstijd „geponst”, doch zij zaten nog op school en behoefden in de regel zelf geen ingrijpende besluiten te ne-

men. Uiteraard is deze hele, hier gemaakte indeling een betrekkelijk grof raster. Het milieu, de persoonlijke omstandigheden voegden voor elk individu daar andersoortige ervaringen aan toe, die het totale beeld zouden bepalen. Bovendien maken enkele jaren voor kinderen veel uit en een vijfjarige hield in 1945 een ander soort herinnering over dan een twaalf- of vijftienjarige! Niet minder van belang was, of men kwam uit een omgeving waar met de Duitsers werd gesympathiseerd en

Na 50 jaar is de oorlog nog niet echt tot geschiedenis geworden.

gecollaboreerd, of uit verzetskringen, of uit de hoek waar zich de Joodse slachtoffers bevonden. Als wij echter nu, samenvattend, vooral in de generaties van ca. 1890 tot ca. 1927 zeer globaal degenen zien, die de bezetting volop bewust hebben beleefd als een ongehoorde beproeving, een drastische inbreuk op wat als normaal gold, een tijd, waarin telkens een beroep werd gedaan op het persoonlijke geweten, op discretie, handigheid, moed, bereidheid tot bedrog voor „de goede zaak”, dan wordt begrijpelijk dat nog 50 jaar later die oorlog niet echt geschiedenis is geworden. Want deze generaties hebben samen hun stempel op het naoorlogse Nederland gedrukt.

Door de noodzaak tot snelle wederopbouw en vervolgens door de onverwachte dekolonisatie en de koude oorlog met zijn nieuwe vijandbeeld, werden de bemoeienissen met de oorlogstijd in de jaren '50 ietwat naar de kelder van het bewustzijn gedrongen. Toch bleef die periode permanent aanwezig als een verborgen maatstaf van politiek ethos en van politieke normen. De opgave van de neutraliteit en de onvoorwaardelijke aanvaarding van een militair bondgenootschap tegen de gevreesde Russische dreiging zijn een directe reactie op de Duitse agressie. De bevolking bestond uit „goeden” en „fouten”. De laatsten werden gestigmatiseerd en moreel uitgesloten.

De meeste oorlogspublikaties die in de eerste periode na de bevrijding op de markt kwamen gingen over de meidagen, het verzet of de Duitse terreur; begeleid door de naoorlogse processen, de zuivering en officiële onderzoekscommissies. Dat versterkte de voorstelling van een kras zwart-witcontrast tussen onderdrukten en onderdrukkers.

Geen sprekender bewijs voor de weergaloze betekenis die aan de oorlog werd toegekend dan de oprichting van een speciaal nationaal instituut, belast met de volledige documentatie en beschrijving ervan. Het werk van L. de Jong, dat in duizenden bladzijden alles van belang dat is voorgevallen, behandelt, is in de historiografie een volstrekt uniek geval. De bezetting wordt hier als het ware tot een „heilige tijd”, die alle gebeurtenissen en personen daardoor een uitzonderlijke normatieve betekenis verleent en daarmee de meest minutieuze beschrijving vereist.

Opmerkelijk is nu dat die ervaring erfelijk was in zoverre ook naoorlogse generaties in hoge mate geobsedeerd bleken door dat gebeuren. Het aantal publikaties begon juist vanaf de latere jaren '60, dus toen de naoorlogse generatie volwassen was geworden, enorm aan te zwellen. Deels had dat weliswaar technische oorzaken. Er kwam geheel natuurlijk steeds meer materiaal beschikbaar en de documentatie, die voorwaarde is voor wetenschappelijk werk, vorderde gestaag. Maar de belangrijkste voorwaarde voor dat snel toenemende aanbod van materiaal was de belangstelling. In 1985, veertig jaar na dato, bedroeg het totale aantal Nederlandse boeken over de Tweede Wereldoorlog rond de 3000, waarvan er alleen al sedert 1980 gemiddeld twee per week verschenen.¹ Uit het Repertorium van wetenschappelijke boeken en artikelen blijkt een snelle stijging van 56 titels in 1975 tot 312 in 1986 (het laatst verschenen deel) met een piek van 393 in het herdenkingsjaar 1985.² Die toename valt vooral toe te schrijven aan het groeiende aantal regionale en lokale studies. In 1980 bedroeg de verhouding tussen landelijke en regionale themata ongeveer 1 : 1,5. Vijf jaar later is zij verschoven naar 1 : ruim 2. Hierbij moet wel onmiddellijk ter afzwakking van die curve de al even spectaculaire toename van de totale historiografische produktie in rekening worden gebracht. Een gevolg weer van de groei van het aantal historici. Toch tonen deze gegevens aan dat de bezetting in ieder geval onverminderd in de be-

langstelling is gebleven en ook onder de jongeren topscorer is.

Dat was in de hand gewerkt door de regelmatige herdenkingen, die een institutie zijn geworden, door verlate processen tegen oorlogsmisdadigers in het buitenland, zoals het befaamde Eichmann-proces, en door het lot van en de kwestie van gratieverlening aan de paar gevangenen hier in eigen land, die af en toe de gemoederen heftig beroerde. Daarnaast waren er de organisaties die zich tot taak stelden de diverse oorlogsslachtoffers te ondersteunen en meer algemeen op hun wijze een memento in leven hielden, ook ter waarschuwing voor gelijksoortig onheil in de toekomst, zoals de „Stichting 1940-1945”, het Auschwitzcomité, de Anne Frank-Stichting en verenigingen van oud-verzetssrijders. De innerlijke occupatie van de oorlogsgeneraties met dit verleden, die juist op latere leeftijd sterker werd, wekte de nieuwsgierigheid van de jongeren. Vanaf de jaren '60 werd dat bevorderd, vooral door twee verschuivingen van externe aard. Het Oost-Westconflict had in Europa tot een — wederzijds stilzwijgend erkende — machtsverhouding en daarmee tot een zekere stabiliteit geleid. Er doemden herhaaldelijk tekenen

De jongeren bleken even allergisch voor alles wat naar rechtsextremisme zweemde.

van ontspanning op. Met het wegvloeiën van de angst voor het communisme en de Sovjet-Unie nam echter de argwanende aandacht voor de Westduitse Bondsrepubliek weer toe, nu die een sterke partner was geworden. Ultrarechtse splintergroepjes bezorgden velen hier, die door de bezetting waren getekend, dadelijk buikpijn en het gevoel dat alles overnieuw kon beginnen als men niet waakzaam bleef. Ook de jongeren echter, die in het besef waren opgegroeid dat zij een weliswaar moeilijke maar ook grootse en dramatische tijd hadden gemist, konden bij de bestrijding van neofascisme of wat daarvoor doorging iets inhalen van wat de geschiedenis hen had onthouden. Zij bleken minstens even allergisch voor alles wat naar rechtsextremisme zweemde.

Daarbij begon de totale beeldvorming echter te verschuiven. Niet dat de morele en politieke normen op zich zelf veranderden. Dat de bezetter en zijn aanhang het kwaad representeerden en de geallieerden en hun bondgenoten het goede, was

¹ Zie hiervoor: L. de Jong — *The historiography of the Netherlands in the Second World War*, in: A. C. Duke en C. A. Tamse (eds) — *Clio's mirror. Historiography in Britain and the Netherlands*. Zutphen (1985)219.

² Th. S. H. Bos (ed) — *Repertorium van boeken en tijdschriftartikelen betreffende de geschiedenis van Nederland*. Den Haag.

een onaangetast axioma. Dat is zo gebleven omdat dit axioma tevens de basis vormt van onze hele Westerse democratische samenleving. Ja, er waren onder de jongeren, die in hun rigoureuze en moralistische benadering in de veroordeling van fout gedrag en fascistische trekken de ouderen overtroffen. Dat had te maken met het feit dat, in weerwil van het officiële zwart-witpanorama, juist de tijdgenoten onderhuids tevens beseften dat lang niet iedereen op de keper beschouwd aanspraak erop kon maken bij het echte verzet en vooral bij de anti-fascisten van vóór de oorlog te kunnen worden ingedeeld. Dat besef stemde tot enige voorzichtigheid. Voor de jongeren gold dat niet; zij waren, ongehinderd door het bewustzijn van de menselijke zwakheid in complexe gevarensituaties, geneigd de beschuldigende vinger veel verder uit te steken. Op de golven van de nieuwlinkse emancipatiebeweging die zich tegen de vadergeneratie, tegen „het establishment” keerde kwamen sommigen, op zoek naar de wortels van het fascisme (dat het engere en concretere begrip Duits nationaal-socialisme, in navolging van de marxisten, inmiddels had vervangen) terecht bij nationale rechtse tradities, vooral in het confessionele of rechtsliberale kamp. En was in de praktijk die scherpe scheiding tussen zwarte bokken en witte schapen niet soms vermengd geweest met het bekende politieke nepotisme? Dat het bij de zuivering niet altijd even zuiver was toegegaan, was al dadelijk geen geheim geweest. Nota bene een vertegenwoordiger van de oudere generatie, de bekende historicus Geyl, had al in 1959 zijn verbazing erover uitgesproken dat een man als De Quay, een van de leiders van de Nederlandse Unie van 1940, na de oorlog wederom zo'n leidende rol had gespeeld en zich als minister-president niet geneerde als zedemeester in democratische gezindheid te paraderen.³ Wat voor Geyl meer een laakbaar incident was geweest werd een decennium later als symptoom opgevat: de verzuiling was door de catastrofe heen immers intact gebleven, in weerwil van alle doorbraak- en vernieuwingsfransen, zo heette het nu. De zuilen, met name de machtige katholieke zuil, waren geneigd dubieus gedrag met de mantel der liefde te bedekken. In het belang van de eigen partijpolitiek en positie. Daarmee bracht de jongere generatie een belang-

³ P. Geyl — De Quay in 1940 en De Quay in 1959, in: *Nederlandse figuren*, dl 2. Amsterdam/Antwerpen (1960)105.

rijke correctie aan. De breuk van de oorlog, aldus de nieuwe visie, was door de oorlogsgeneratie gedramatiseerd. Het oude bestel, de „structuur” van de maatschappij (zoals de inmiddels alom in zwang gekomen professionele term luidde) was in wezen onaangetast gebleven. Het politieke spel was nog steeds een onderonsje van de verschillende partij-elites. De achterban bleef gewillig en passief de voorhoede volgen. De democratie was

Of wij in het verleden continuïteit of discontinuïteit zien hangt af van de criteria en de vraagstelling.

onveranderlijk een „regentendemocratie”, zoals politicologen als Daalder en Lijphart aantoonden.⁴

Hiermee was het thema van de continuïteit in de historiografische winkel gegooid. Het is uiteraard een probleem dat in alle geschiedschrijving opduikt en dat per definitie onoplosbaar is, omdat het helemaal van de criteria en de vraagstelling afhangt of wij continuïteit of discontinuïteit in het verleden zien. En die verschuiven. Wel betekent een grotere afstand doorgaans altijd dat de breuken worden gerelativeerd, dat de langere ontwikkelingstrends op een hoger abstractieniveau, die voor de tijdgenoot achter het roerige gebeuren van de dag nog verborgen of oninteressant waren, sterker te voorschijn komen. Het is een kwestie van perspectief. Omgekeerd worden regelmatig veel later cesuren, historische keerpunten aangebracht op grond van gevolgen, die voor de tijdgenoot onzichtbaar waren. De kruisiging van Jezus was per slot van rekening voor de wereld op dat moment een volstrekt onbelangrijke gebeurtenis, een gewone terechtstelling uit honderden.

De nieuwe continuïteitsvoorstelling was echter niet alleen het gevolg van een grotere distantie en een ander perspectief maar zij was ook bevorderd door ontwikkelingen binnen het vak zelf. De belangstelling verschoof algemeen van een meer politieke en op de evenementen gerichte geschiedenis naar een abstractere, waarbij omvattende maatschappelijke verhoudingen de basis voor verklaringen boden. Achtergrond hiervan was overi-

⁴ Vgl. vooral: H. Daalder — *Leiding en lijdelijkheid in de Nederlandse politiek*. Assen (1964), en: A. Lijphart — *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*. Amsterdam (1964).

gens voor de geëngageerden weer de onvrede met het bestaande bestel, dat men door een grondiger diagnose wilde ontmaskeren. Of liever: de abstracte benadering bood de maatschappij-kritische richting de gewenste wetenschappelijke onderbouwing.

Ten slotte — en daarmee kom ik toe aan de laatste verschuiving van het beeld — werd in de jaren '80 de scherpe contrastvoorstelling onder de loep genomen. Men had het altijd wel geweten, doch nooit in het beeld van de bezetting bewust ingelast: de bevolking viel niet zo duidelijk zichtbaar uiteen in „fouten” en „de rest”, die dan automatisch tot „de goeden” behoorde. In recente bijdragen zoals van Bank, Blom, Kossmann en Hirschfeld, werd de term „accommodatie” gangbaar.⁵ Accommodatie betekent aanpassing aan het noodzakelijke kwaad uit zelfbehoud en ook zelfs in het belang van Nederland. Terwijl „collaboratie” sloeg op hen, die de bezetter steunden, hetzij uit ideologische en politieke, hetzij uit puur opportunistische of materialistische motieven. De ware scheiding is natuurlijk niet zozeer gelegen in het gedrag als wel in de gezindheid, dat wil zeggen: de echte collaborateur hoopte op een Duitse overwinning, de accommodant op een geallieerde. Dat verschil drukt ook een onmiskenbaar stempel op het gedrag, wat niet wegneemt dat er een grijze zone is, waar aanpassing uit pragmatisme en collaboratie uit overtuiging of opportunisme niet meer zijn te scheiden. Bovendien is er de algemeen menselijke neiging zich te accommoderen aan de realiteit en wie een overwinning van Duitsland onvermijdelijk achtte, was ook sneller bereid zich daarop in te stellen en misschien zelfs ook iets zinnigs erin te ontdekken. Gezindheid en taxatie van de toekomst zijn op een onlosmakelijke wijze verstrengeld, doch wat in het binnenste van mensen zich afspeelt blijft voor de historicus altijd giswerk. Tussen de twee uitersten, collaboratie en verzet, lag in elk geval de grote, veel minder duidelijke, middenmoot waaraan men nog weinig aandacht had besteed.

⁵ J. Bank — *Oorlogsverleden in Nederland* (oratie). Baarn (1983). J. H. C. Blom — *In de ban van goed en fout? Wetenschappelijke geschiedschrijving over de bezettingstijd in Nederland* (oratie). Bergen (1983). E. H. Kossmann — *De Lage landen 1780-1980*. Amsterdam (1986). G. Hirschfeld — *Nazi rule and Dutch collaboration. The Netherlands under German occupation*. Oxford/New York/Hamburg (1988).

Het ontstaan van het oudere contrastbeeld, waar bij het Nederlandse volk als zodanig bij het verzet werd ingedeeld, was psychologisch begrijpelijk. Nederland had binnen tien jaar drie zware nederlagen te verwerken gekregen. Die hadden een einde gemaakt aan het gevoel dat het land, erfgenaam van de grote Hollanders uit de 17e eeuw, toch nog altijd zoiets als een „middelgrote mogendheid” was, zoals de aanduiding in diplomatieke kringen luidde. Voor zo'n aantasting van het zelfbewustzijn vraagt men om een remedie. Daar was de onverwacht snelle nederlaag uit de meidagen. Als onmiddellijke reactie op die verbijsterende gang van zaken kwam de legende op over het verraad van de NSB. Een voorstelling die volstrekt onhoudbaar is gebleken. Daar was voorts in 1942 de even snelle ineenstorting van de Indische defensie ten overstaan van het Japanse geweld, waarmee het prestige van Nederland in de ogen van de Indonesische bevolking een beslissende deuk had opgelopen. En daar was ten slotte in de late jaren '40 het verlies van het enorme rijk van Insulinde, dat rechtstreeks uit die nederlaag voortvloeide.

Tegenover die vernederingen kon men troost put-

**Direct na de capitulatie heerste
verbittering jegens Koningin, regering
en bondgenoten.**

ten uit de gedachte dat het volk fier anti-Duits was geweest, pal had gestaan en zich, binnen de grenzen van het mogelijke, te weer had gesteld tegen de wrede onderdrukkers. Dank zij het verzet had men zijn steentje bijgedragen tot de eindoverwinning. Deze voorstelling vond voedsel in een ietwat selectieve herinnering, waarbij vooral de laatste jaren van alsmat hardere terreur, jodendeportaties, razzia's, dwangarbeid, en anderzijds een zich uitbreidend net van ondergrondse activiteiten, om begrijpelijke redenen het meest vers en indringend in het geheugen lag. Daarentegen weten wij thans dat er sprake was van een ontwikkeling. Direct na de capitulatie, toen de Duitsers nog niet het masker hadden laten zakken, overheerste niet alleen verwarring maar ook verbittering jegens de bondgenoten, zowel als jegens Koningin en regering, en dientengevolge een ambivalente houding tegenover de nieuwe machthebbers, die aanvankelijk meevielen. Na de val van Frankrijk was bo-

vendien de kans op een Duitse overwinning waarschijnlijker dan op een Engelse. Met het oog op het Nederlandse belang was het realistisch niet dadelijk alle bruggen af te breken, die konden voeren tot een *modus vivendi* met de bezetter, wiens ware bedoelingen nog niet duidelijk waren. Zo valt o.a. ook Colijns veel gesmade houding en pleidooi voor aanpassing aan de nieuwe orde te verklaren.⁶

Bij de beoordeling van het gedrag tijdens de bezettingsjaren dienen twee dingen te worden verdisconteerd.

Als Hitler de oorlog had gewonnen, zouden de aanpassers als realisten ongetwijfeld een zeer andere pers hebben gekregen. Natuurlijk blijft die hele veronderstelling in zoverre zinloos omdat niemand weet in wat voor een geestesgesteldheid de naoorlogse generaties, ook in Nederland — dat dan deel van een Grootgermaans rijk zou zijn geworden — op het verleden en de oorlog zouden terugzien. Doch in elk geval was in 1940 dat vooruitzicht geenszins ongeloofwaardig. Wie op grond daarvan niet van verzet wilde weten om de Duitsers niet onnodig te prikkelen en harde maatregelen uit te lokken, kan vandaag van illusionisme worden beticht, omdat hij niet de onmogelijkheid doorzag om met de nazi's tot een aanvaardbaar bewind te komen; zijn beweegredenen waren niet verwerpelijk. Het verzet, ook het zeer vroege, kon slechts wortel schieten op het geloof in de uiteindelijke nederlaag van Duitsland. Al naar gelang duidelijker werd dat de bezetter op een nazificatie van Nederland uit was, zijn beloftes brak en ook zijn hele racistische politiek hier onscrupuleus zou gaan invoeren, werd accommodatie minder verdedigbaar, voor zover zij niet de regelrechte bescherming van de directe materiële belangen van de bevolking betrof. Maar waar ligt precies de grens en op welk moment kon men zeker zijn van de Duitse nederlaag?

Dat brengt mij op het tweede aspect: de verwachting van de oorlogsduur. Vanaf 1941, en zeker vanaf 1942, kon die nederlaag als onafwendbaar worden aangenomen. Toen kwam ook de speculatiemolen op gang en kleurde de wens in vele gevallen het gedrag. Het einde van de strijd of in elk geval de invasie op korte termijn kon tot twee diame-

⁶ Ik denk hierbij vooral aan zijn in de zomer van 1940 verschenen brochure *Op de grens van twee werelden*.

traal tegengestelde redeneringen leiden: het verzet moest worden versterkt om de Duitsers in extra moeilijkheden te brengen en actief aan de overwinning mee te werken, of men moest niet nodeloos mensenlevens riskeren en om vijf voor twaalf represailles uitlokken. Een dilemma dat weinigen in verantwoordelijke posities geheel bespaard bleef.

Uiteindelijk kan dit dilemma worden teruggebracht op een algemener vraagstuk, dat van alle tijden is, maar dat in een situatie van onderdrukking bijzonder navrant naar voren komt: de spanning tussen de morele norm, de overtuiging die zegt „Gij zult niet pacteren met het kwaad!” en de pragmatische overweging die zegt „Gij zult geen nodeloze menselijke offers brengen!”. Ook dat laatste is echter gebaseerd op morele normen, want beperking van offers en leed is eveneens een ethisch gebod. Doorslaggevend bij die laatste benadering is dan de inschatting van de kosten en de baten (om het plat te formuleren). Maar die inschatting is speculatief. Zelfs na afloop. Iets wat de historicus zich voor ogen moet houden. Het sprekendst kwam dat hele dilemma tijdens de bezetting naar voren bij de bekende problematiek van „de burgemeester in bezettingstijd”. Moest, heel in het algemeen, de „goede” bestuurder aanblijven om te verhinderen dat een „foute” de elende in zijn plaats zou vergroten? Mocht, omgekeerd, wie verantwoordelijkheid droeg, zijn per-

Het begrip „verzet” is elastisch . . .

soonlijk geweten rein houden door afstand te doen van zijn positie, met voor anderen nare gevolgen? Maar moest hij niet, als hij aanbleef, toch tot instrument van de vijand worden? Kòn hij veel verhinderen? En werd dit aanblijven altijd door ideële motieven en niet ook mede door eigenbelang en gemakzucht bepaald? In elk geval moest men concessies doen aan de machtigen, ook om orde en rust te garanderen in het belang van de bevolking. De belangen van bezetter en bevolking waren immers niet over de hele linie diametraal tegenovergesteld, zoals de contrastvoorstelling wilde doen geloven. De ingewikkelde overlapping van gemeenschappelijke en volstrekt strijdige interessen tussen Nederland en de Duitse overwelder leidde bovendien ertoe dat bepaalde verzets- of sabotageactiviteiten niet mogelijk waren zon-

der concessies, die uiterlijk de vorm van collaboratie konden aannemen. Hoe ver mocht men hierin gaan?

Het begrip „verzet” is elastisch. Er zijn twee cardinale criteria denkbaar: de mate van schade, die een actie aan de bezetter toevoegt (of ook de hulp aan het andere kamp), en de mate van persoonlijk risico dat men daarbij loopt. Beide vallen meestal, maar niet altijd, samen. Ook dat bemoeilijkt het oordeel achteraf.

Een derde aspect is het tijdstip. Naarmate de Duitse nederlaag naderbij kwam groeide de verzetsbeweging. De zuiverheid van de motieven verwaterde daarbij dikwijls en er zijn tal van mensen die vanuit een aanvankelijke houding van aanpassing en samenwerking met de Duitsers naar het kamp van het verzet dreven. Oprechte ontgoocheling en pragmatische of zelfs opportunistische motieven zijn daarbij moeilijk te scheiden. En die moeilijkheid wordt vergroot doordat na afloop onmiddellijk, zowel door de betrokkenen zelf als door anderen, een ondoordringbare sluier van selectieve herinneringen en interpretaties over dat verleden is geworpen.

Twee dingen lijken mij desalniettemin in onze beeldvorming te moeten worden gehandhaafd. De overgrote meerderheid van de bevolking zag — na een allereerste kortstondige desoriëntatie in de zomer 1940 — in de Duitsers de ondubbelzinnige vijand; een opvatting die van jaar tot jaar toenam naar gelang diens optreden harder en meedogender werd. Tevens bleef die overgrote meerderheid haar gewone werk doen in haar eigen directe belang, ook als dat met het belang van de bezetter samenviel. Hoe duidelijker zich de overwinning van de geallieerden aftekende, des te groter werd dan het percentage dat deelnam aan sabotage- en verzetsactiviteiten in allerlei vorm, waartoe ook hulp aan de vervolgdgen moet worden gerekend, die persoonlijk risico inhield. Mentaal was Nederland in 1940 slecht voorbereid na anderhalve eeuw vreedzame toeschouwersrol. Dat verklaart dat het overheidsapparaat, politie en spoorwegen lange tijd als een vrij soepel verlengstuk van de Duitse autoriteiten functioneerden, vanuit een legalistische mentaliteit.

Die mentaliteit verklaart ook het gedrag van de zo fel omstreden Joodse Raad. De verstrengeling van

illusionisme (maar wie kon zich werkelijk een voorstelling maken van de systematische massamoord?), pragmatisme (proberen op tijdwinst te spelen met het oog op de sedert 1942 spoedig verwachte invasie), humane overwegingen (beter zelf de uitvoering van de Duitse maatregelen in de hand nemen dan die aan de SS over te laten) en duidelijk eigenbelang (als organisator bleef men voorlopig gevrijwaard van deportatie) zal een eensluidend oordeel altijd bemoeilijken. Daarbij

De regel dat de kapitein als laatste het schip verlaat slaat in zijn morele tegendeel om als er geen reddingboten zijn.

spelen ook ideologische gezichtspunten een rol. Dat blijkt uit de beschuldiging dat hier de Joodse elite het proletariaat zou hebben opgeofferd; een these die onlangs is weersproken.⁷ De regel dat de kapitein als laatste het schip verlaat slaat in zijn morele tegendeel om als er geen reddingboten zijn. Toch dient bij het oordeel over de Joodse Raad, die een door de Duitsers snel geknutselde kop op een ten dode opgeschreven lichaam was, rekening te worden gehouden met het wezenlijke verschil ten aanzien van alle andere bevolkingsgroepen.

Dat het percentage omgekomen joden in geen bezet land zo hoog lag als in Nederland had ten dele oorzaken van uiterlijke aard, geen gemakkelijke vluchtroutes, een zeer dicht bevolkt, gemakkelijk te doorzoeken landschap. De medewerking bij overheid, politie en spoorwegen, uit alweer dat legalistische denken en laksheid of onverschilligheid, maakte het de vervolgers echter ook bepaald niet moeilijk. Tegenover het vrij hoge aantal ondergedoken joden (ca. 25.000) staat dan weer een vrij hoog aantal gesnaptgen, deels door verraad. In totaal wordt het aantal gedoden op 80% (ca. 105.000 van de 128.000 voor de dood aangekruisten) geschat.⁸ Ook bij deze kwestie was er sprake van een zekere verdringingsneiging. Pas in de jaren '60 leek de betekenis van de *Shoah* volop tot

⁷ Vgl.: J. Th. M. Houwink ten Cate — Het jongere deel. Demografische en sociale kenmerken van het jodendom in Nederland tijdens de vervolging, in: *Jaarboek van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie* (1989)9; deze analyse bevat een correctie op vooral de visie van Presser, Sijes en ook De Jong.

⁸ L. de Jong — *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, dl 8/2. Den Haag (1978)887.

het land door te dringen, zeker ook dank zij de publiciteit rond Pressers boek „Ondergang”.⁹ Eveneens bleef de geraffineerde nazi-tactiek om de joden geleidelijk te isoleren en daarmee als aparte groep te stigmatiseren niet zonder uitwerking op de niet-joodse bevolking. Verschil van behandeling door de machthebbers schept vrijwel onweerstaanbaar een verschil in identiteit en tast de solidariteit aan. Dat verschil loopt ook nog sedert de bevrijding als een weliswaar dunne maar toch zeer zichtbare psychische streep tussen joden en niet-joden door de samenleving.

Als na een halve eeuw de politieke vormen die het vooroorlogse en het naoorlogse Nederland verbinden, zoals verzuiling, regentenheerschappij, gezagsgetrouwheid en lijdelijkheid bij de achterban, sterker in ons beeld naar voren zijn gehaald, dan moet daaraan worden toegevoegd dat de inhoud van die vormen (dat wil zeggen de ideeën en de politieke concepties) niet meer gedacht kan worden zonder de ervaring van oorlog en bezetting die het denken diep hebben getekend. Wat Nederland toen is overkomen bleef als geheim oriëntatiepunt, als normatieve tijd, doorwerken.

Ik noemde de basis-consensus sedert 1945. De parlementaire democratie staat na de confrontatie met de naziheerschappij in geen enkel opzicht meer ter discussie, evenmin als de verworpenheid van het fascisme, dat synoniem is geworden met het kwaad in de politiek. De afloop van de oorlog was dientengevolge „goed”. Ondanks de Koude oorlog en het ook in Nederland zeer diep gewortelde anti-communisme werd aan dat axioma niet getornd. Men bleef eensgezind van mening dat het absoluut infernale in elk geval was vernietigd. Niemand kon hier althans openlijk betreuren dat Hitler en niet Stalin de oorlog had verloren. De Sovjet-Unie en het communisme bleven als dreiging buiten de deur. Het nationaal-socialisme had voelbare wonden geslagen. Daardoor beroept zich ook de naoorlogse generatie op de maatstaven, die door die existentiële ervaring geldigheid verkregen.

Racisme werd een indiscutabele, verfoeilijke zaak met het gevolg dat, zodra die beschuldiging wordt geuit (terecht of ten onrechte) de discussie emo-

⁹ J. Presser — *Ondergang. De vervolging en verdelging van het Nederlandse jodendom* (2 dln). Den Haag (1965).

tionele vormen aanneemt. Ook de term „rechts” onderging een zekere besmetting, doordat het fascisme als uiterst rechts te boek stond. Die kwalificatie is allerminst steekhoudend, voor zover het fascisme uitgesproken anti-traditionalistische en ook sociaal-revolutionaire elementen bevat, maar in de dagelijkse omgang hanteert men nu eenmaal graag vereenvoudigingen. In elk geval is er sprake van een uitgesproken allergie voor alles wat naar rechts-extremisme zweemt, die deel is geworden van de officiële politieke catechismus.

De bezetting heeft voorts een onblusbare argwaan ten aanzien van de Duitsers in het leven geroepen. Zij worden met een andere maat gemeten dan andere naties; niet zozeer officieel en rationeel als

De bezetting heeft een onblusbare argwaan jegens de Duitsers in het leven geroepen.

wel emotioneel en instinctief. In weerwil van de nauwe banden met de Bondsrepubliek, politiek zowel als economisch. Omdat het Nederlands grootste en belangrijkste buur betreft, kan deze schizofrene houding problemen veroorzaken. Op het politieke vlak zijn de Duitsers partners en bondgenoten, op het dieper gelegen vlak van de herinneringen en normen blijven zij de vijand van gisteren. Dat geldt vooral de oorlogsgeneraties, doch merkwaardigerwijs ook weer voor de jongeren, terwijl de vandaag 25- tot 50-jarigen meestal een nuchterder benadering vertonen. Uiteraard gaat het ook hierbij om een zeer grove aanduiding. Elk teken van nationalisme zorgt echter in de publiciteit voor een golf van onrust, waarbij met name de meer linkse groeperingen de dragers van de kritiek zijn. Daarin komt een oude traditie naar boven. De confessionelen waren altijd, ook vóór 1940, betrekkelijk weinig anti-Duits in hun opstelling. Maar door de bank is het vertrouwen in de Duitse democratie gering. Het verleden kleurt al snel de waarneming en versterkt een selectieve optiek.

De herinnering aan de oorlog heeft, zoals alle herinneringen aan gemeenschappelijke rampen, een samenbindende kracht en functie. Het hier doorgaans zwak gearticuleerde nationale bewustzijn krijgt ineens kleur als dat verleden ter sprake komt. Daarbij doet zich het bekende verschijnsel

voor dat een patina van nostalgische glans over de bezetting valt, juist vanwege de verbondenheid en solidariteit tegenover een gevaarlijke vijand.

Daarachter verdwijnt de andere kant, die door de historici de laatste tijd weer meer naar voren is gehaald: in de eerste plaats doet die dramatisering geen recht aan het feit, dat lange tijd het leven voor de grote meerderheid van de bevolking nog heel gewoon doorging en dat lang niet alles het stempel van oorlog en onderdrukking droeg, en in de tweede plaats was er niet uitsluitend sprake van een contrast tussen bezetter en bezetten maar van

overlappingsen van belangen en dientengevolge van een hele scala van houdingen.

Maar de klare morele waterscheiding van de herinnering biedt een aantrekkelijk psychisch houvast; in tegenstelling tot de ondoorzichtige verhoudingen van het ogenblik en de toekomst, die een keuze dikwijls zo bemoeilijken omdat tegenover elk „enerzijds” een „anderzijds” staat. De emotionele behoefte aan vaste grond houdt daarom ook nog de tegenstelling van „goed” en „fout” in het alledaagse spraakgebruik taai in stand. In weerwil van alle fijne nuanceringsen die professio-nelen aanbrenge-n.

KNIL-monument

Op 26 juli a.s. is het 40 jaar geleden dat het KNIL werd opgeheven. De gezamenlijke verenigingen van oud-KNIL-militairen menen dat deze dag een passende gelegenheid is om het KNIL plechtig te herdenken, en met name de velen die gedurende het 120-jarig bestaan (1830-1950) van het KNIL hun leven hebben gegeven tijdens de door de overheid opgedragen taken.

Om zulks te realiseren hebben de besturen van voornoemde verenigingen op 31 oktober 1989 te Bronbeek de Stichting Herdenking KNIL in het leven geroepen, met als doelstelling: het verwezenlijken van een KNIL-monument en het organiseren van de herdenking op 26 juli 1990 waarbij het monument wordt onthuld.

Het gedenkteken zal bestaan uit een granieten plaat met het opschrift *Koninklijk Nederlands-Indisch Leger 1830-1950*. De plaat wordt geflankeerd door twee levensgrote bronzen beelden, voorstellende een Europese en een Indonesische KNIL-militair, in

vooorlogs veldtenu met de karakteristieke bamboehoed. Het monument zal worden geplaatst in het beschermde park van het landgoed Bronbeek, alwaar het KNIL-museum reeds is gevestigd.

De kosten van het monument zijn begroot op f 250.000. De fondsenwerving is dan ook een van de belangrijkste taken van het Stichtingsbestuur. Het kan reeds beschikken over zeer gewaardeerde subsidies, maar los daarvan mag het als vanzelfsprekend worden beschouwd dat de oud-KNIL-militairen het zich tot een eer te rekenen gezamenlijk de verwezenlijking van het monument mogelijk te maken. Uw zeer welkome bijdrage kan worden gestort op giro nr. 2 05 88 t.n.v. Penningmeester Stichting Herdenking KNIL te Den Haag.

De herdenking en onthulling op 26 juli a.s. zullen worden gevolgd door een reünie en een rijstmaaltijd op het landgoed Bronbeek. Voor nadere informatie: Secretariaat Stichting Herdenking KNIL, Richard Wagnerlaan 13, 2253 CA Voorschoten.

Generaal Henri Gerard Winkelman

1876-1952

Henri Gerard Winkelman werd aan de Koninklijke Militaire Academie opgeleid tot officier bij het wapen der infanterie. In 1898 werd hij tot tweede luitenant benoemd. Hij studeerde aan de Hogere Krijgsschool en vervulde allerlei troepen- en staffuncties. In 1934 werd hij bevorderd tot luitenant-generaal en ongevraagd met pensioen gestuurd. Na de afkondiging van de mobilisatie in 1939 werd Winkelman weer in actieve dienst geroepen en op 6 februari benoemd tot opperbevelhebber van de Land- en Zeemacht. Tijdens de meidagen gaf hij op vastberaden en evenwichtige wijze leiding aan de Nederlandse krijgsmacht. — Op 13 mei verleende de regering, die het land verliet, aan Winkelman machtiging om op het door hem juist geachte tijdstip over te gaan tot capitulatie. Nadat de regering was vertrokken was hij de hoogste ge-

zagsdrager in Nederland. Op 14 mei 1940, nadat Rotterdam door de vijand was gebombardeerd, besloot Winkelman de strijd te staken. De volgende ochtend tekende hij in Rijsoord bij Rotterdam de overgave. Zijn besluit om te capituleren lichte Winkelman nader toe in verschillende dagorders en een radiotoespraak. De redactie van de Militaire Spectator drukte de desbetreffende teksten af in haar editoriaal in het nummer van juni 1940. Het lijkt ons zinvol dat editoriaal, bijna 50 jaar na dato, hier nog eens te publiceren. — Na de capitulatie groeide Winkelman door zijn standvastige houding uit tot een nationale figuur. In de nacht van 1 op 2 juli 1941 werd hij op last van „Reichskommissar“ Seyss-Inquart gearresteerd en als krijgsgevangene naar Duitsland gevoerd waar hij tot het einde van de oorlog zou blijven. Op 12 mei 1945 keerde hij uit krijgsgevangenschap terug en kreeg op 1 oktober van dat jaar eervol ontslag uit de militaire dienst. Hij overleed in 1952. Zijn nagedachtenis wordt geëerd door de naamswijziging van de Legerplaats Nunspeet in Generaal Winkelmankazerne en een borstbeeld aldaar.

Na vijf dagen oorlog de wapens neergelegd

*Aan de soldateneer
is ten volle voldaan*

Eere den Gevallenen!

Op Vrijdag 10 Mei 1940, bij het aanbreken van den dageraad, heeft de Duitsche lucht- en landmacht onze grens overschreden en hebben onze troepen den strijd met den overmachtigen aanvaller opgenomen.

Op Dinsdag 14 Mei te 19.00 uur heeft onze Opperbevelhebber, Generaal Winkelman, aan den Duitschen Gezant te 's-Gravenhage doen mededeelen:

„Ik heb Uwe Excellentie de mededeeling te doen, dat de Nederlandsche weermacht, met uitzondering van haar troepen in Zeeland, voor de oprukkende Duitsche troepen de wapens neerlegt“.

Onze Opperbevelhebber heeft op denzelfden avond in een radiotoespraak tot ons volk zijn besluit als volgt toegelicht:

„Wij hebben de wapens moeten neerleggen omdat het niet anders kon. Allen waren vastbesloten ons vaderland te verdedigen tot het uiterste. Welnu, ik, die als Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht alle berichten ontving, ik wist met volstrekte zekerheid, dat dit uiterste vandaag was bereikt. Onze soldaten hebben gestreden met een moed, die onvergetelijk zal blijven. Maar de strijd was te ongelijk; onze troepen stonden tegenover technische middelen, waartegen de grootste

menschelijke moed niet is opgewassen. Bij duizenden zijn zij gevallen voor de vrijheid van Nederland.

De luchtstrijdkrachten, waarover wij thans nog beschikken, zijn zoo minimaal, dat zij onze troepen te land nagenoeg niet meer bij de operatiën konden steunen. Tegenover de Duitsche overmacht in de lucht hadden ook onze andere afweermiddelen, zooals de luchtdoelartillerie, slechts een beperkte uitwerking, hoe dapper en bekwaam de luchtdoelbatterijen haar taak ook vervulden. Zoo stonden onze troepen bloot aan de vernietigende bombardementen van het Duitsche luchtwapen.

En niet alleen zij. Onder de burgerbevolking, onder vrouwen en kinderen, maakte de lucht oorlog talloze slachtoffers. In ons dichtbevolkte land, met zijn vele steden, kan bij lucht bombardementen moeilijk worden onderscheiden tusschen militaire en niet-militaire objecten. Rotterdam, dat vanmiddag door de Duitsche luchtmacht werd gebombardeerd, heeft het droevig lot van den totalen oorlog ondergaan. Utrecht en andere groote bevolkingscentra zouden binnen zeer korten tijd dit lot met Rotterdam moeten deelen.

Vrijwel geheel aangewezen op eigen kracht, waren wij niet in staat, ons land, onze burgerbevolking, voor dit geweld te behoeden. Het waren deze harde feiten, die mij noopten, mijn hoogst ernstig besluit te nemen: wij hebben den strijd gestaakt.

Ik kan mij ten volle indenken, dat dit besluit voor vele Nederlanders schokkend is. Laten zij allen echter beseffen, dat ik op dit oogenblik de Nederlandsche Regeering hier te lande vertegenwoordig en dat ik derhalve niet alleen gerechtigd, doch ook verplicht was, te besluiten, zooals het belang van het Nederlandsche volk in deze omstandigheden voorschrijft.

Het staat voor mij onomstootelijk vast, dat dit belang medebrengt, dat de volstrekt ongelijke strijd moet worden gestaakt, opdat niet nog meer onschuldige slachtoffers vallen. Wie mijn verantwoordelijkheid kan peilen, beseft, hoe zwaar mij dit besluit moet zijn gevallen. Het kon echter niet anders luiden."

In een dagorder van denzelfden dag heeft onze Opperbevelhebber aan de troepencommandanten medege-deeld:

„Ik verzoek U aan de troepen en onderdeelen mede te deelen, dat ik vervuld ben van diepe bewondering en dankbaarheid voor hetgeen door U en door onze troepencommandanten en troepen is verricht. In hoofdzaak de wanverhouding in het bezit van materiele

middelen is de oorzaak geweest, dat niet op alle plaatsen, waar zulks dezerzijds was gelast, stand is kunnen worden gehouden.

Aan de soldateneer is door U ten volle voldaan".

Op 15 Mei heeft onze Opperbevelhebber, Generaal H. G. Winkelman, nog de volgende dagorder uitgegeven:

„Het is mij nogmaals een behoefte uiting te geven aan de zeer groote erkentelijkheid en bewondering, welke ik gevoel voor de toewijding, trouw en dapperheid, waarvan alle onderdeelen van het Koninklijke Nederlandsche Leger en van de Koninklijke Marine hebben blijk gegeven in den strijd, dien wij tenslotte tegen de overmachtige middelen van den tegenstander hebben moeten staken.

Ik gedenk hierbij in de allereerste plaats de talrijke Nederlandsche militairen, die in trouw aan Koningin en Vaderland hun leven hebben gegeven.

Officieren, onderofficieren, korporaals en manschappen van de Nederlandsche weermacht, gij hebt getoond het hoogste over te hebben voor de goede zaak van Nederland. Ik weet, dat gij bereid zoudt zijn geweest den strijd voort te zetten, indien ik zulks had gevegd. Ik heb dit echter niet gevegd, omdat ik mijn troepen niet langer weerloos wilde blootstellen aan vernietigende bombardementen en mitrailleur-aanvalen uit de lucht en omdat ik onze steden voor vernietiging wenschte te behoeden.

De offers, welke ons volk heeft gebracht, zijn zeker niet vergeefs geweest, omdat Nederland aan de wereld heeft getoond voor de hooge waarde van zijn zelfstandigheid goed en bloed veil te hebben".

Over den zwaren, ongelijken, maar dapperen strijd, dien onze troepen, bovenal onze Luchtmacht, door onze Opperbevelhebber onderscheiden met de Militaire Willemsorde, gestreden hebben, zwijgen wij nu. De tijd is nog niet gekomen om de geschiedenis daarvan te schrijven of daaraan beschouwingen te wijden.

Wij moeten nu volstaan met een eerbiedige en weemoedige hulde aan de nagedachtenis van allen, die met eere voor ons Vaderland gesneuveld zijn en met den hartelijken en kameraadschappelijken wensch voor het herstel van allen, die thans nog wegens bekwamen verwondingen in de hospitalen verpleegd worden.

„Aan de soldateneer is ten volle voldaan".

LEVE ONS VADERLAND!

mgr. R. Ph. Bär

bisschop voor de strijdkrachten

Vijftig jaar na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog

Het is dikwijls niet gemakkelijk te ontdekken waarom in de geschiedenis mensen op een bepaalde manier hebben gehandeld. Natuurlijk hebben zowel gebeurtenissen als stromingen meestal wel een duidelijk aanwijsbare oorzaak, maar toch blijft het soms uiterst mysterieus dat iets niet eerder is gebeurd, of dat een bepaalde ontwikkeling niet heeft doorgezet of geheel anders is verlopen dan logischerwijs mocht worden verwacht. De voorbeelden van deze bevinding zijn niet moeilijk te vinden. Dit is precies wat de geschiedenis zo boeiend maakt. „Expliquer les faits”, het doel van de werkzaamheid van iedere geschiedkundige, lukt nooit helemaal. Vaak blijven er vraagtekens bestaan over de diepste beweegredenen van degenen die de geschiedenis hebben gemaakt.

Wanneer het gaat om het verstaan van de geschiedenis die wij zelf hebben gemaakt of meegemaakt, wordt het hierboven gestelde meteen op existen-

tiële wijze duidelijk. De mensen die wij hebben gekend blijven voor een groot deel toch zozeer zichzelf dat wij in veel gevallen niet verder kunnen komen dan de constatering dat hij of zij nu eenmaal zo is. Daarmee moet men leren leven, ook in die zin dat andere inzichten en overtuigingen slechts op moeizame wijze kunnen worden ingebracht of gerealiseerd en dat men weinig of geen begrip zal ondervinden. Wat uiteindelijk tot stand komt hangt dus van tamelijk onzekere factoren af. Voor mijn bijdrage aan deze uitgave van de Militaire Spectator luidt het thema: een beschouwing van het fenomeen dat er in de jaren vóór de Tweede Wereldoorlog, ondanks de neutraliteit en de beweging van het „gebroken gewertje”, nauwelijks discussie was over de ethische aspecten van de moderne oorlog, en dat zulks thans wel het geval is. Met inachtneming van wat eerder is gesteld wil ik graag een poging daartoe wagen.

Geen militaire traditie

Moet niet ten eerste worden opgemerkt dat wij als Nederlandse natie niet een echt militaire traditie hebben? Ik bedoel daarmee de verbondenheid tussen volk en militairen van de verschillende krijgsmachtdelen. In het openbare leven speelt de krijgsmacht nauwelijks een rol. Zou er in Rotterdam ooit worden gedacht aan een parade van het Korps Mariniers bij feestelijke gelegenheden van de stad? Zou er ergens in ons land zo'n participatie van militaire eenheden aan de openbare feestelijkheden denkbaar zijn als bijvoorbeeld op de 14e juli in Frankrijk? Het begeleiden van onze Vorstin op haar jaarlijkse tocht van en naar de opening van de Staten-Generaal is alles wat wij in dit opzicht kennen. Daartegenover kan worden gewezen op het opvallend grote aantal belangstellenden — zeker de laatste jaren — dat de zg. „open dagen” van de verschillende krijgsmachtdelen be-

zoekt. Tegenstelling? Of slechts een andere wijze van omgaan met „das Militär”?

De periode vóór de Tweede Wereldoorlog werd gekenmerkt door een welhaast vermetel vertrouwen in het voor Nederland kunnen behouden van de neutraliteit, zoals dat in de oorlog van 1914-'18 was gelukt. Mij dunkt dat niet de militaire verantwoordelijken dit vertrouwen hadden, noch ook Koningin Wilhelmina (zoals onlangs is gememo-reerd), doch de politici. Over ethische aspecten van oorlogvoering werd niet gesproken, omdat men geen oorlog wenste. Er werd nauwelijks over bewapening gedacht, omdat er niet werd bewapend. Bovendien . . . als er wèl was bewapend, kon toen nog geen sprake zijn van nieuwe wapens samenhangend met nucleaire ontwikkelingen.

Een min of meer gelijk beeld boden de ons omrin-

gende naties, die later de geallieerden zouden worden. Waarschijnlijk om dezelfde redenen. In het denken van het volk in de verschillende landen was weinig beweging. Veel ging aan de mensen voorbij, mede omdat informatie ontbrak of informatie de gewone man pas laat bereikte en de media nog niet de directe invloed hadden die zij nu hebben.

De situatie van nu geeft een totaal ander beeld te zien. De problematiek van oorlog en vrede en de ethiek van oorlogvoering en bewapening houden grote aantallen mensen bezig om redenen die nogal uiteenlopen, ja soms zelfs tegenstrijdig zijn. Wat daarbij opvalt is het bij velen feitelijk ontbreken van een doordacht uitgangspunt. Er wordt vaak emotioneel meegesproken en meegedaan. Nog vers in het geheugen liggen de demonstraties rond de plaatsing van nucleaire wapens op Nederlands grondgebied. Gesprekken over de motieven en de diepste overtuiging van de demonstranten, met hen na de manifestatie gevoerd, leidden inderdaad tot de conclusie dat er veel emotie was, maar weinig gefundeerd inzicht in de complexe problematiek. Op zichzelf geven dergelijke massale uitingen dan ook niet aan dat er bij de burgers werkelijk een algemene wens tot verandering van beleid bestaat. Dat bleek o.a. uit de uitslag van een enquête die overtuigend aangaf dat het volk wenst dat Nederland in de NAVO blijft.

Democratie vraagt wederzijds begrip

Democratie is een opgave! Ook voor leidinggevenden of voor overheden. Het is niet eenvoudig om te gaan met „de onderdanen” of „de burgers” en met wat zij wensen. Natuurlijk mogen emoties worden geuit, maar kan en mag een overheid daarop verantwoord varen? Het lijkt zeer moeilijk aan alle burgers duidelijk te maken hoe de zaken werkelijk zijn, met alle complicaties en gevolgen op nationaal en op wereldniveau die ermee samenhangen. Een zeer sprekend voorbeeld — in letterlijke zin! — is de wijze van antwoorden van de premier op vragen die de besluiten van de overheid betreffen: steeds blijkt het nodig omstandig uit te leggen wat er precies aan de hand is, om vervolgens te doen inzien waarom een bepaald besluit is genomen.

Democratie is ook een opgave voor het volk, dat

moet leren met democratisch genomen besluiten om te gaan. Over en weer zullen overheid en volk begrip voor beleid en wensen moeten aankweken. Een grote rol in dit proces spelen de media en de directheid waarmee zij informatie van allerlei aard en voorlichting geven die de burgers soms in grote verwarring brengen. Niet de informatieverstrekking op zichzelf wekt verwarring, maar wel het feit dat er te veel, tegenstrijdige, onrijpe berichten, adviezen en opinies worden aangeboden, terwijl mijns inziens bij nieuwsgaring of opinievorming te weinig objectieve criteria worden gehanteerd. Voor de brede geledingen van ons volk is het dan moeilijk een gefundeerde keuze te maken. Slechts kleine groepen verdiepen zich in de problemen en verzamelen kennis teneinde tot een oordeel te komen.

In de tijd die achter ons ligt bereikte informatie de mensen geheel anders dan nu. Eerst was er lange tijd alleen maar de weg van het geschreven woord, met hier en daar een foto. Later kwam de radio daarbij. De actualiteit van „verder weg” was minder actueel als zij in Nederland aankwam. Er was dus minder „nieuws” te melden en daardoor was er ook minder emotionele betrokkenheid. Het was zelfs mogelijk zaken uit de publiciteit te houden totdat volledige informatie was verkregen. Besluitvorming kon rustiger plaatsvinden en werd niet doorkruist door protesten tegen (soms nog niet genomen) besluiten. Men nam aan dat degenen aan wie de leiding was toevertrouwd hun verantwoordelijkheid kenden en zich zo volledig als nodig en mogelijk lieten voorlichten en informeren. Radio en televisie brengen echter het nieuws in de huiskamer, direct, onmiddellijk.

Vrijheid van meningsvorming

De informatie wordt nu ook aanmerkelijk anders gepresenteerd dan vroeger. De religieuze pers en omroepen bijvoorbeeld verwerkten toen in hun berichtgeving nogal eens — soms zelfs zeer duidelijk — het standpunt van de Kerken. Bij het lezen van krant artikelen uit de jaren vóór de oorlog is dat iets wat zeer opvalt. Zonder een waardeoordeel uit te spreken over de journalistiek van onze dagen, kan in alle eerlijkheid worden gezegd dat zulks nog maar sporadisch het geval is. Nu worden lezers, luisteraars en kijkers aangespoord zelf hun

opinie te vormen. Een groot goed, deze vrijheid van meningsvorming! De vraag is echter of de mogelijkheid van dit grote goed te genieten wel bestaat wanneer geen zorgvuldige vorming en toerusting worden geboden, zowel voor het intellect als voor het geweten.

Terug naar het verschil in denken over en waarden van oorlog en bewapening tussen toen en nu. Men schrikt soms werkelijk van de wijze waarop Nederlanders reageren, zowel individueel als in groepen, wanneer het gaat om het plaatsen van nucleaire wapens of het vervullen van de militaire dienstplicht. Een defensiebeleid is net zo min gemakkelijk te bevatten als dat van andere departementen. Ook op dit terrein blijft het kweken van inzicht en begrip noodzakelijk. Ook hier zullen intellect en geweten moeten worden gevormd.

Wat kan men hierbij van de Kerken verwachten? Kerken zijn niet de eerst-aangewezen instanties om politieke uitspraken te doen, maar krachtens hun roeping gesteld tot gewetensvorming. Door het vervullen van die opdracht zullen zij de mensen leren werkelijk mondig te zijn, omdat de mens met een gevormd geweten aanvoelt hoe hij in de werkelijkheid moet staan. De overvloedige, maar soms in verwarring brengende informatiestroom moet kunnen worden gehanteerd en tot heil van de mensen benut, en daarom is het belangrijk te weten welke criteria moeten worden gehanteerd. De kerkelijke leiders staan voor de taak wegen te vinden om voor ieder verstaanbaar te spreken, opdat voor de oordeelsvorming het grote belang van de waarden van het evangelie van Jezus Christus steeds duidelijker wordt. Andere geestelijke instituten staan overigens voor een soortgelijke opdracht.

Religieus niet hetzelfde als kerkelijk

Bij de oordeelsvorming over vrede, oorlog, bewapening of defensie, wordt in sommige gevallen een duidelijk religieuze argumentatie gebruikt. Omdat dit niet hetzelfde is als kerkelijk, is het soms noodzakelijk vanuit de kerkelijke hiërarchie uitspraken te doen, toelichting te geven of correcties aan te brengen. Het feit dat de beleidsorganen van de verschillende Kerken niet dezelfde uitspraken doen vergroot de onzekerheid. Het past misschien in het individualiserende levensgevoel van onze

tijd, maar uit het oogpunt van herderlijke zorg voor gelovigen een ongelukkige zaak en mijns inziens heilloze ontwikkeling. In ons land kennen wij ook nog de Raad van Kerken, die ook uitspraken doet maar nooit rechtens namens de Kerken spreekt. De rooms-katholieken mogen zich gelukkig prijzen met de steun uit de centrale organen der Wereldkerk, met name ook van Paus Johannes Paulus II, die in deze zeer duidelijk leiding geeft.

Er kan niet worden ontkend dat de Kerken aan gezag en zegkracht hebben ingeboet. Dat geldt vooral voor de Westerse landen, met name in Europa. Is het dan toch min of meer een welvaartsverschijnsel? Het heeft er wel de schijn van. De welvaart maakt mensen ook onverschillig, níét deugdzamer of vreedzamer. In Nederland behoren ontevredenheid, agressie en criminaliteit bepaald niet tot het verleden.

Dikwijls moet ik denken aan wat Juvenalis schreef in de 1e eeuw: *Nunc patimur longae pacis mala: saevior armis luxuria incubuit victumque ulciscitur orbem* (6, 292). Dat betekent: Nu ondervinden wij de nadelen van de langdurige vrede; de weelde, erger dan de oorlog, drukt op ons en wreekt zich op de door haar overwonnen wereld.

Er is niets nieuws onder de zon, en het zou niet reëel zijn te menen dat de mensen in deze veel hebben geleerd. Dat mag niet leiden tot pessimistische berusting, maar het betekent een oproep tot werken aan het behoud van de vrede vanuit en in de werkelijkheid zoals die is.

Uitgangspunten

Het erkennen van de onvolmaaktheid van deze wereld en de gebrokenheid van de mensheid, zullen vaste uitgangspunten moeten zijn voor ons denken en doen. Nogmaals: deze constatering is in geen enkel opzicht pessimistisch, maar wel realistisch. Vandaaruit zullen het bestaan van een krijgsmacht en het instaan voor een verantwoord veiligheidsbeleid worden gezien als onmisbaar voor ons volk. Het democratische bestel waarin wij leven en de controle van het bondgenootschap waarin wij participeren, zijn daarbij waarborgen dat de ontwikkelingen binnen de grenzen van het nodige en het heilzame blijven.

Er is nog veel te doen

Afsluitend kan worden geconstateerd dat er nog veel te doen is. Allereerst moet standvastig worden voortgegaan met het handhaven van alles wat klaarblijkelijk de vredestoestand in West-Europa heeft bevorderd en in stand gehouden, met name het werken in NAVO-verband. In overleg met de bondgenoten moet behoedzaam worden gewerkt aan het veilig stellen van de vreedzame verhoudingen in de wereld. Zeker in deze dagen van vreugde

en zorg om de ontwikkelingen in de landen van Midden-Europa en in de Sovjet-Unie.

Vervolgens moet zorgvuldig worden gewerkt aan voldoende en juiste voorlichting aan de burgers. Al moge het rendement van bepaalde activiteiten gering lijken, de invloed ervan zal toch reëel zijn, in ieder geval onmisbaar.

Van de Kerken mag worden verwacht dat zij de redelijkheid en het realisme hanteren die in deze geboden zijn.

JUBILEUM

Op 6 mei 1990 is het 125 jaar geleden dat de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap werd opgericht.

Ter gelegenheid daarvan zal op 12 oktober 1990 een themadag worden gehouden met als onderwerp

Westeuropese veiligheid na 1992

Aanbevolen wordt deze datum reeds nu in uw agenda vast te leggen.

Techniek in de strijd

De Tweede Wereldoorlog, die voor ons op 10 mei 1940 begon, leeft in de herinnering voort als een oorlog, gekenmerkt door materieelsslagen en enorme wetenschappelijke, technische, technologische en industriële inspanningen. Werd daarmee — voor zover het Europa betreft — een tijdperk afgesloten, namelijk dat van de oorlogen tussen bewapende mannen? Zijn wij dan nu in een nieuw tijdperk aangeland, dat wordt beheerst door het denkbeeld van de oorlog tussen bemande wapens of de angst daarvoor? Zonder te trachten uit de gebeurtenissen van de afgelopen vijftig jaar een antwoord op deze vragen af te leiden, kan misschien een beter inzicht in de situatie toen en nu worden verkregen door het jaar 1940 in ruimer perspectief te bezien. De vraag blijft dan beperkt tot: wat overkwam ons in mei 1940?

Een halve eeuw ontwikkeling

Terugziend over de vijftig jaar die sindsdien zijn verlopen, kan het lijken of er in die tijd op het gebied van wapens en wapentechnologie belangrijke veranderingen hebben plaatsgehad. Wanneer wij ons perspectief niet tot die vijftig jaar beperken, is ook een ander oordeel mogelijk.

Dat andere oordeel zou kunnen volgen uit een terugblik vanuit 1940 naar, laat ons zeggen, ongeveer 1890. Zo brengen vijftig jaar ons weliswaar niet terug bij grote oorlogen in Europa — die lagen te ver weg (1870-1871) of te dichtbij (1914-1918) — het is wél een tijdstip, waarop iets te zeggen valt over de stand van de techniek en het ontwikkelingsstadium, waarin verschillende wapensystemen zich bevonden.

De technische eigenschappen van wapens in de zin van „schiettuig” kunnen wel iets zeggen over de mogelijkheden die zij bieden, van belang is echter vooral de manier waarop die mogelijkheden tot

gelding worden gebracht en vertaald in vuurkracht. Bij die vertaling moeten ook aspecten van mobiliteit, organisatie en bevelvoering (C³I) worden betrokken, alsmede de doctrines en procedures voor de inzet van de personele en materiële middelen. Hier worden deze aspecten niet genoemd om een uitgebreide bespreking ervan in het vooruitzicht te stellen, maar wel om het kader aan te geven, waarin de technische mogelijkheden van wapens steeds moeten worden bezien en om aandacht te vragen voor de interrelaties, die tussen deze aspecten bestaan.

Techniek, min of meer in samenhang met wapens, komt behalve op het gebied van de vuurkracht evenzeer tot uiting in de domeinen mobiliteit en C³I. Dat is de visie van 1990. In 1890 was dat veel minder het geval. Niet in de eerste plaats omdat de vertaling van technische mogelijkheden naar mobiliteit en C³I — en, in iets mindere mate, vuurkracht — nog niet had plaatsgevonden, maar vooral omdat die technische mogelijkheden nog grotendeels ontbraken. Wij zullen zien dat juist op dit punt in de vijftig jaren, volgend op 1890, de grootste vorderingen zijn gemaakt.

Op het gebied van de vuurkracht betekende dat het volgende.

Vuurkracht

Beschikbaar waren reeds modern te noemen handvuurwapens. Dat was een gevolg van de uitvinding van het „rookloos” genoemde organische kruit — waardoor de aanvangssnelheid van de projectielen en daarmee de bestreken ruimte en de trefkans aanzienlijk konden toenemen en minder vaste resten in het wapen achterbleven — en van elastisch hulsmateriaal (messing), èn van de mogelijkheid tot massafabricage van geweren met getrokken loop. Daarmee waren ook de voor-

waarden geschapen voor het bereiken van een hoge vuursnelheid en voor de ontwikkeling van betrouwbare automatische wapens. De beheersing van het gevechtveld door klein-kaliberwapens, die reeds halverwege de 19e eeuw zichtbaar was geworden, had hiermee een hoogtepunt bereikt. De meeste werkingsprincipes van de wapens uit die tijd zijn ook nog in de huidige klein-kaliberwapens zichtbaar. In dat opzicht is er tussen 1790 en 1890 heel wat meer veranderd dan in de afgelopen honderd jaar. Het genoemde hoogtepunt kwam in het bijzonder tot uiting in de grote verliespercentages, veroorzaakt door klein-kaliberwapens (Boerenoorlog, 1899-1902; Russisch-Japanse Oorlog, 1904-1905). Als andere oorzaak zou men kunnen noemen de moeilijkheid het militaire optreden aan te passen aan de ontwikkeling van de techniek. Dat is ook niet onbegrijpelijk; in veel gevallen blijkt een hele generatie te verlopen, alvorens men kans ziet een dergelijke aanpassing te bereiken.

De ontwikkeling van groot-kaliberwapens voor landstrijdkrachten verliep langzamer. Voor een belangrijk deel had die ontwikkeling plaatsgehad op de gebieden van de scheeps-, vesting- en belegeringsartillerie. Het grote gewicht van de wapens, waarvan de terugstoot geheel op de ondergrond moest worden overgebracht, speelde bij die toepassingen een ondergeschikte rol. Wel bracht hun introductie een parallelle ontwikkeling mee op het gebied van de pantserstalen en beschermende bouwmaterialen.

In vergelijking met de klein-kaliberwapens was veldartillerie nog ouderwets. Het gebrek aan verbindingsmogelijkheden liet niet toe op andere dan vanuit de eigen stelling zichtbare doelen te schieten, d.w.z. op afstanden waarop ook de klein-kaliberwapens nog effectief vuur konden uitbrengen. De terugloop na ieder schot hield in dat een vuurmond telkenmale eerst weer „in batterij” moest worden geduwd, wat de vuursnelheid beperkte en de stuksbediening extra kwetsbaar maakte. Een sprong voorwaarts was de Franse veldartillerievuurmond met een kaliber van 75 mm, waarvan het eerste exemplaar in 1897 gereedkwam (*le bon soixante-quinze*) en welks constructie als een staatsgeheim werd bewaakt. Deze bezat een rem- en vooruitbrenginrichting, die het teruglopen van de vuurmond geheel onder-

drukte, een moderne sluitstukconstructie en munitie die, in combinatie daarmee, een vuursnelheid van meer dan 10 schoten/minuut mogelijk maakte. Ook dit wapen vertoonde veel kenmerken van een trend, die zich gedurende de gehele 20e eeuw zou voortzetten en waarvan de oorsprong in de huidige wapens nog steeds goed herkenbaar is.

Niet alleen de wapens vroegen echter om verbetering, hetzelfde gold voor de munitie. Op het gebied van de pantserdoorborende munitie vonden snelle ontwikkelingen plaats, o.a. tot uiting komend in de snelle veroudering van oorlogsschepen en vestingwerken. Voor de veldartillerie — bijna geheel bestemd voor de bestrijding van personele doelen — kwam de ontwikkeling langzamer op gang. De gangbare munitie van de „shrapnel”-granaat, waarvan werd verwacht dat zij na het verstrijken van een bepaalde vluchttijd — te verkrijgen door de lengte van een afbrandend kruitelament in te stellen — een hoeveelheid loden kogels naar beneden zou uitstrooien. Dat laatste geschiedde door de ontsteking van een hoeveelheid zwart buskruit in de granaat. De effectiviteit van dit projectiel was gering geworden. Sinds de uitvinding ervan (rond 1800; het werd voor het eerst, in 1804, gebruikt door de Engelsen tegen de Hollanders in Suriname) gingen de infanteristen niet meer staande in gelid het gevecht in, maar meer verspreid en gebruik makend van dekking. Verschervende brisantgranaten met een springlading van zwart buskruit waren evenmin effectief. Het aantal scherven bleef beperkt tot ten hoogste enkele tientallen en de scherfsnelheid bleef gering. Dat veranderde door het beschikbaar komen van moderne explosieven van dezelfde soort als het rookloze kruit. Nu werd de „shrapnel”-granaat snel door de effectievere en goedkopere brisantgranaat vervangen. (Zij leeft nog in de herinnering voort in het Engelse woord *shrapnel* voor de scherf van een brisantgranaat.) Ook kreeg de brisantgranaat snel haar huidige langwerpige vorm met afgeknot achtereind.

De stand van zaken op het gebied van de tot nu toe besproken categorieën wapens lag daarmee voor de rest van de 20e eeuw vast. De meeste verdere ontwikkelingen sindsdien betekenen een evolutie. Van de aspecten mobiliteit en C³I kan dat zeker niet worden gezegd, ook niet wanneer die in hun directe relatie met wapens worden gezien. ▷

Sinds de dagen van Julius Caesar en Napoleon hadden spoorwegen en zeeschepen een vergroting van de strategische mobiliteit teweeggebracht. Eenmaal aangekomen op de plaats van bestemming, daalde het tempo weer tot wat vanouds voor mens en/of paard mogelijk was. Het paard als rijen trekdier schiep bovendien nog een bijzonder logistiek probleem. Het vroeg ook brandstof wanneer het niet werd gebruikt zodat, in volume gemeten, hooi, stro en haver dikwijls het belangrijkste bevoorradingsartikel vormden. De uitvinding van de explosiemotor, een mogelijke krachtbron voor voertuigen en vliegtuigen, zette nieuwe ontwikkelingen in gang. Binnen een tijdsbestek van ca. 15 jaar verschenen automobielen, vrachtauto's, tanks en gevechtsvliegtuigen, die tijdens de Eerste Wereldoorlog grote veranderingen op het gevechtsveld teweegbrachten. De geheel op de oorlogvoering gerichte industriële capaciteit van de daarbij betrokken landen (ook een nieuwe ontwikkeling) maakte bovendien dat deze nieuwe middelen in grote aantallen ter beschikking kwamen. Diezelfde oorlog liet overigens ook zien, dat men nog niet altijd inzag hoe met de nieuwe middelen ook inderdaad de mobiliteit en de beweeglijkheid op het gevechtsveld konden worden vergroot. Een verklaring daarvoor is reeds eerder gegeven. Dat gebrek aan mobiliteit betekende bovendien een grote kwetsbaarheid voor de toegevoerde vuurkracht, een aspect waarvoor partijen ook niet altijd begrip hadden.

Niettemin werden in korte tijd voorwaarden geschapen voor een revolutionaire verandering op het gebied van de mobiliteit te land en in de lucht.

Daaraan zal hebben meegewerkt dat een dergelijke verandering niet alleen door militaire belangen werd bevorderd, meer dan dit voor vuurkracht het geval geweest zou zijn. Evengoed bleef ook voor de mobiliteit de vraag bestaan hoe de producten van technische vooruitgang in harmonie moesten worden gebracht met de militaire organisatie en werkwijze. Diezelfde vraag moest ook worden beantwoord voor de technische middelen, die langzamerhand ter beschikking kwamen ten dienste van de informatieuitwisseling en de bevelvoering.

De Duitse stafchef Alfred von Schlieffen had zich reeds eerder een beeld gevormd van de mogelijkheden van de techniek ten dienste van de bevelvoering:

Geen Napoleon, omringd door een schitterend gevolg, zal nog verschijnen op de veldheersheuvel. Zelfs met de beste telescoop zal hij niet veel kunnen zien. Zijn rijpaard zou een te gemakkelijk doelwit zijn voor talloze batterijen artillerie. De krijgsheer heeft zijn positie verder naar achteren, in een huis met ruime kantoren, waar hij de beschikking heeft over telefoon, radio en verbindingsmiddelen. Troepen, auto's en vrachtauto's, uitgerust voor de langste ritten, wachten daar op hun marsorders. Daar, gezeten in een gemakkelijke stoel, achter een groot bureau, heeft de moderne Alexander het gehele slagveld op een kaart voor ogen. Van daaruit spreekt hij inspirerende woorden over de telefoon en ontvangt hij de rapporten van leger- en legerkorpscommandanten en van ballonnen en luchtschepen, die langs het gehele front de bewegingen van de vijand waarnemen en zijn posities vastleggen.*

De situatie in het hoofdkwartier van de Duitse keizer Wilhelm II in 1914 in Luxemburg vertoonde grote gelijkenis met deze voorspelling van von Schlieffen (die toen al dood was). Ze bleek echter geen garantie voor een effectieve bevelvoering te zijn.

Lijnverbindingen voor civiel gebruik — telegrafisch, daarna ook telefonisch — bestonden reeds langer. Voor militair gebruik waren hun nadelen de kwetsbaarheid (vernietiging, afluisteren) en het statische karakter. Verplaatsen of nieuw aanleggen van verbindingen was moeilijk en tijdrovend. De snelheid waarmee verbindingen konden worden gelegd, kon bepalend worden voor de beweeglijkheid van staven en commandoposten en dus ook voor die van de bijbehorende eenheden. Voor een gecoördineerd, snel optreden konden verbindingen niet worden gemist. Men ziet dan ook een grote groei van de hoeveelheid verbindingstroepen (in het Duitse leger tussen 1914 en 1918 met een factor 30.)

Radiotelegrafie, met primitieve apparatuur die grote elektrische vermogens vroeg en op lage frequenties werkte, werd later mogelijk, voorlopig alleen voor de communicatie tussen grote eenhe-

* A. Graf von Schlieffen — *Der Krieg in der Gegenwart, Gesammelte Schriften*, dl 1. Berlijn (1913) 15–16.

den. Als reactie hierop verschenen de eerste vormen van elektronische-oorlogvoering (af luisteren, storen). Mede hieraan hadden de Duitsers in 1914 hun overwinning op de Russen in Oost-Pruisen te danken. De stoot tot de verdere, sterke technische ontwikkeling werd gegeven door de uitvinding van de elektronenbuis. Die maakte kleinere apparatuur en het werken op hogere frequenties mogelijk. Daarbij speelden opnieuw civiele belangen een grote rol, evenals bij de ontwikkeling van het motortransport. De jaren tussen de twee wereldoorlogen waren die, waarin de automobiellindustrie met de wegebouw en de elektronische industrie met het radiobedrijf hun grote vlucht namen.

Zo waren uiteindelijk veel voorwaarden geschapen voor een ontwikkeling, die de militaire situatie in 1940 zou bepalen. Dat betekende niet dat die voorwaarden niet meer dan één ontwikkelingsmogelijkheid zouden bieden. Het verloop van de gebeurtenissen in verschillende Europese landen laat dat ook duidelijk zien. Het is daarbij niet altijd mogelijk de aspecten vuurkracht, mobiliteit en C³I afzonderlijk te bezien, aangezien zij in onderlinge samenhang de effectiviteit van een wapensysteem kunnen bepalen.

De winst van de verliezer

In de eerste plaats moet worden ingezien dat Duitsland, de belangrijkste verliezer van de Eerste Wereldoorlog, zich in een gunstige uitgangspositie bevond. Het was zijn oorlogsmaterieel kwijtgeraakt en moest, voorlopig onder de voorwaarden van het Verdrag van Versailles, van de grond af een nieuwe krijgsmacht opbouwen. In dat opzicht bevond het land zich, militair gezien, in dezelfde positie als de Duitse industrie na de Tweede Wereldoorlog. De overwinnaars, Frankrijk en Engeland, bezaten een overvloed aan oorlogsmaterieel en hadden minder redenen aan hun wijze van oorlog- en gevechtsvoering te twijfelen, aangezien die immers de overwinning had opgeleverd. De oorlogservaringen beperkten bovendien de lust tot vernieuwing, zeker wanneer dat een beroep betekende op de bereidheid tot investeren in militaire middelen. Wanneer men nu achteraf kritiek heeft op het feit dat men in 1940 was uitgerust met veel materieel, dat nog gedurende de Eerste Wereldoorlog had dienst gedaan, moet men beseffen

dat thans nog veel materieel in bedrijf is dat — al of niet na modificaties of „midlife conversion” — in de tweede helft van de jaren '60 of nog eerder in dienst is gesteld. Hetzelfde gold in 1940 voor klein- en groot-kaliberwapens, op drie uitzonderingen na.

Van veel groot-kaliberwapens waren de affuiten inmiddels voorzien van rubber banden, dikwijls zelfs luchtbanden. Hierin weerspiegelen zich ook de grote veranderingen, die zich in de omvang en de kwaliteit van het wegennet hadden voorgedaan. De paardentRACTIE had in veel gevallen plaats gemaakt voor motortractie (zoals bij de Nederlandse motorartillerie). Engeland ging hierin voorop door het paard als rij- en trek dier geheel door motortransport te vervangen. Andere Europese landen gingen minder ver. Ook in het moderne Duitse leger was de artillerie tot het einde van de oorlog deels nog steeds op paardentRACTIE aangewezen.

Een tweede uitzondering was een reactie op het verschijnen van tanks als nieuwe dreiging op het gevechtsveld. Als afweermiddel hiertegen diende zich de pantsergranaat aan, een massief projectiel dat, dank zij een grote trefsnelheid en een hoge botsingsenergie, een verwoestend effect op gepantserde doelen moest hebben. Daarvoor moesten kanonnen worden ontwikkeld, die deze munitie met een grote aanvangssnelheid en een hoge vuursnelheid konden verschieten, liefst van een zodanig klein gewicht dat zij ook door infanterie-eenheden konden worden meegevoerd. De strijd tussen projectiel en pantser, die zich in de 19e eeuw ter zee had voltrokken, werd nu te land opnieuw gevoerd. Door de steeds toenemende protectie-eigenschappen van de gepantserde doelen werd men gedwongen de kalibers van de pantserdoelartillerie steeds verder op te voeren, van 37 mm in 1940 tot 90 mm in 1945, met alle gevolgen voor de mobiliteit. Aangezien van tanks in de confrontatie met tegenstanders ook een pantserbestrijdend vermogen werd gevraagd, ziet men soortgelijke wapens ook gebruikt als tankkanon. De derde uitzondering was een gevolg van de noodzaak tot bescherming tegen luchtdoelen. De snelheid daarvan was dusdanig toegenomen dat de in 1918 gebruikelijke doelopsprings- en vuurleidingstechnieken en -methoden niet meer konden worden toegepast. Voor het verkrijgen van de gewenste nauwkeurigheid en reactiesnelheid wer-

Duitse tank Pzkw III met 50 mm-kanon

den de eerste analoge rekentoestellen ontwikkeld. Wat de daarbij te gebruiken wapens betreft, vroeg dit om een soortgelijke ontwikkeling als voor de pantserdoelartillerie. Men ziet tussen wapens voor deze verschillende toepassingsgebieden dan ook dikwijls een duidelijke gelijkenis.

De door de technische ontwikkeling geboden mogelijkheden leverden op verschillende plaatsen stof tot nadenken over het toekomstige gebruik ervan. Daarin stond meestal de rol van tank en vliegtuig centraal. De geschiedenis van de discussies en de conflicten op dit punt is wel bekend. Hier is van belang wat daarvan in 1940 het uiteindelijke resultaat was. Voor de tank betekende het dat in Frankrijk en Engeland de hoofdrol werd gezien als een infanterie-begeleidende en -ondersteunende functie. Die functie hadden de ca. 2000 geallieerde tanks in de Eerste Wereldoorlog ook vervuld. De meeste tanks waren daar dan ook I(nfantry) tanks, wier snelheid niet hoger behoefde te zijn dan die van een man in looppas. Zo had de Britse Matilda-tank een topsnelheid van ca. 12 (later 20) km/h en een 2-ponderkanon (kaliber 37 mm), dat onvoldoende pantserdoorslagvermogen bleek te bezitten. Van de modernste, snellere Franse Somua-tank (40 km/h) met een 47 mm-kanon met groot doorslagvermogen moest de koepel met wapen worden bediend door één man, die de functies van commandant, lader en schutter in zich verenigde. Bovendien bezaten die tanks slechts zelden radioapparatuur, waardoor de mogelijkheid tot snel en gecoördineerd optreden ontbrak. De positieve eigenschappen van dat wapensysteem konden dan ook zelden worden uitgebuit.

In Duitsland — dat in de Eerste Wereldoorlog slechts enkele tientallen tanks had bezeten — werd

nu aan de tank een centrale functie toegekend. Tanks moesten de kern vormen van snelle eenheden met grote vuur- en stootkracht. Daaraan moesten gemechaniseerde en gemotoriseerde ondersteunende eenheden en infanterie worden toegevoegd. Een uitgebreid stelsel van radioverbindingen moest een flexibel optreden en de bewegingsvrijheid van commandanten verzekeren. Nauwe samenwerking met de luchtmacht werd voorzien ten behoeve van het bevechten van het luchtoverwicht, verkenningen en luchtsteun aan de grondtroepen, waardoor deze laatste in hun snelheid niet behoefden te worden beperkt door de erachter volgende, tragere artillerie. Het is duidelijk dat een dergelijke filosofie leidde tot een daarbij passend gebruik van de technische mogelijkheden, dat o.a. zichtbaar werd in de Duitse tankontwikkeling.

In tegenstelling tot de Franse en Britse tanks, die bij het eerste gevechtscontact op een verouderde conceptie bleken te zijn gebaseerd, toonden de Duitse typen Pzkw III and IV (de typen I en II kon men nauwelijks nog tanks noemen) kenmerken op het gebied van vuurkracht, snelheid, terreinvaardigheid en protectie, die de basis vormden voor verdere ontwikkelingen tot op de dag van vandaag.

Daarbij moet worden opgemerkt dat de tankontwikkeling in de Sovjet-Unie ten minste even ver was voortschreden, zoals bleek uit het type T-34. In mei 1940 bestond daarvoor bij ons weinig belangstelling. De informatie was schaars en men was weinig onder de indruk van de prestaties in Finland van het Rode Leger, dat bovendien nog steeds had te lijden van de stalinistische zuiveringen (1937-1941).

De derde dimensie

In Nederland werd men geconfronteerd met een bijzondere uiting van mobiliteit. Op 10 mei 1940 werden hier bijna alle beschikbare Duitse parachutisten- en luchtlandingseenheden ingezet. Zij stichtten grote verwarring, bonden troepen die anders misschien elders hadden kunnen worden ingezet en leverden hun bijdrage aan de voor Duitsland gunstige afloop. Desondanks bleken hier óók reeds de beperkingen en de nadelen. Het was niet gemakkelijk de gelande troepen te verzamelen; zij waren kwetsbaar doordat zij slechts lichte bewapening konden meevoeren en daardoor afhanke-

lijke waren van snel contact met hun grondtroepen; veel van de voor het transport ingezette vliegtuigen raakten definitief verloren. (De verliezen tijdens de verovering van Kreta in 1941 brachten die nadelen zo sterk aan het licht, dat de Duitsers daarna afzagen van grootschalige luchtlandingsoperaties.)

De ontwikkeling van het luchtwapen had in Duitsland en Engeland eveneens verschillende wegen gevolgd. In Duitsland begon die ontwikkeling laat; wéér een gevolg van Versailles. De nadruk lag vervolgens op de samenwerking met de grondstrijdkrachten, hun ondersteuning en het stormrijp maken van de tegenstander. Dat laatste kwam o.a. tot uiting in de verrassingsaanvallen van de *Luftwaffe* op de Nederlandse vliegvelden in de vroege ochtend van 10 mei 1940. Lichte bommenwerpers, duikbommenwerpers en snelle jachtvliegtuigen waren daarvoor het aangewezen middel. De Nederlandse luchtmacht was snel uitgeschakeld. In feite bezaten de Duitsers vanaf het eerste moment een volledig luchtoverwicht.

De Britse luchtmacht was als eerste ter wereld een zelfstandig krijgsmachtdeel geworden, waaraan weldra het grootste deel van de Britse defensiebegroting werd besteed. De hoofdfuncties ervan bleken uit de onderverdeling van de *Royal Air Force*: „Fighter Command”, bestemd voor de territoriale verdediging, en „Bomber Command”, bestemd voor strategische bombardementen. Hoewel de middelen voor die laatste zich nog in een ontwikkelingsstadium bevonden, was de algemene opvatting — in overeenstemming met o.a. de denkbeelden van Douhet en Mitchell — dat de zware bommenwerper in staat moest zijn alle gewenste doelen te bereiken (*The bomber always gets through*) en die zó te vernietigen dat alleen daarmee al de tegenstander op de knieën kon worden gebracht.

Voor de situatie van mei/juni 1940 is vooral van belang dat de Franse luchtmacht een ondergeschikte rol speelde (daar was de aandacht op de Maginot-linie geconcentreerd geweest) en dat de Engelsen hun moderne jachtvliegtuigen slechts spaarzaam inzetten voor de tot mislukken gedoemde verdediging van Frankrijk. Daardoor waren zij in staat alsnog voldoende luchtdekking te bieden bij de evacuatie uit Duinkerken en vervol-

Pantsercommandant Guderian in zijn commandovoertuig; op de voorgrond een Enigma vercijfermachine

gens de *Battle of Britain* met een overwinning af te sluiten

---

Nieuwe techniek

De ontwikkelingen op het gebied van de elektronica hadden ook nieuwe mogelijkheden geschapen voor C³I-systemen. De zg. korte-golf-radiozendontvangers werden klein en licht gebouwd, zodat zij in voertuigen en vliegtuigen konden worden geplaatst en ook draagbaar konden worden uitgevoerd. In verschillende landen waren reeds de eerste operationele radarsystemen in bedrijf. Hoewel men op het gebied van de techniek in Duitsland misschien iets verder was, had Engeland een voor-sprong op het gebied van de integratie van de techniek in een systeem. De Britse territoriale luchtverdediging was daarvan een voorbeeld. De Britse radarstations waren aangesloten op een landelijk verbindings- en gevechtsleidingssysteem, dat tevens in verbinding stond met de vliegbases en de vliegtuigen in de lucht. Daardoor was het mogelijk de dreiging tijdig te onderkennen en passende tegenacties te ondernemen.

De suggestie wordt wel eens gewekt dat Nederland in 1940 militair gezien achterlijk was. Vanzelfsprekend waren wij niet in staat noch bereid

geweest tot het leveren van een allesomvattende militaire krachtsinspanning, zoals de grote mogelijkheden dat wel hadden gekund. In het feit dat de oorlog reeds na vijf dagen was geëindigd, weerspiegelen zich vooral de kleine afmetingen van ons land en de grote concentratie van doelen daarbinnen. De Nederlandse defensie-industrie bestreek slechts enkele deelgebieden van de militaire techniek. Zo bezat ons land geen wapenindustrie van enige betekenis. Op andere terreinen werden echter belangrijke prestaties geleverd.

In het bijzonder op de Nederlandse terreinsituatie gericht waren sommige ontwikkelingen van Van Doorne's Aanhangwagenfabrieken, zoals pantserwagens en terreinwaardige, soms amfibische, verkenningsvoertuigen. Verder ombouwsets voor civiele voertuigen, voor artillerietrekkers o.a. gebaseerd op het „Trado"-principe, dat in 1990 nog steeds zichtbaar is in de DAF YA-328.

De vorderingen op het gebied van de straalzenderverbindingen werden nog overtroffen door die op het gebied van de radartechniek. Van de paar radartoestellen, die in de meidagen van 1940 reeds operationeel waren, zijn de prestaties niet bekend. Zij werden op tijd vernield, op één exemplaar na, dat naar Engeland werd meegenomen. Daar bleek het technische vernieuwingen te bevatten, waar de Engelsen nog niet aan toe waren en die zo een nieuwe impuls gaven aan de Britse ontwikkelingen op dit gebied.

Ten slotte kon de luchtkruiser G-1 van Fokker de vergelijking met moderne produkten van de vliegtuigbouw van andere landen volledig doorstaan.

Balans

Maakt men van dit alles de balans op en betreft men daarbij het verloop van de strijd in West-Europa in mei/juni 1940, dan moet men concluderen dat voor geen van de betrokken partijen de be-

staande technische voorwaarden een voor- of na-deel betekenden. De manier, waarop vandaar uit de vertaling naar technische middelen plaatsvond, betekende dat misschien wel. Belangrijker nog waren de verschillende denkwijzen over het toekomstige militaire optreden. Daarbij is het nog maar de vraag of bij de ontwikkeling van die denkwijzen de mogelijkheden en beperkingen van de technische middelen altijd ten volle werden betrokken.

De veldtocht in het Westen had in feite nog geen vier weken geduurd (van 10 mei tot het einde van de evacuatie uit Duinkerken op 4 juni) en de Duitsers een volledige overwinning opgeleverd. Zulks ondanks een numerieke personele en materiële minderheid, behalve bij de vliegtuigen.

Misschien hadden de journalisten, die na de Duitse inval in Polen (1 september 1939) het woord *Blitzkrieg* uitvonden, de essentie goed getroffen. Die essentie was het verschil in tijdschaal, waarmee men de dynamiek van de oorlogvoering op alle niveaus tegemoet trad. Dat had gevolgen gehad voor organisaties, voor de inrichting van informatiesystemen, voor doctrines, voor procedures, voor opleidingen en voor de criteria bij het kiezen van technische middelen. Toen de Duitsers op 12 mei de Maas bereikten, oordeelde de Franse legerleiding dat het hen vijf dagen zou kosten om de voor de rivierovergang noodzakelijke artillerie bijeen te brengen (dat zou het de Fransen in een dergelijk geval ook kosten) maar één dag later hadden een Duitse pantserdivisie en twee pantserkorpsen de rivier reeds overschreden. Die verrassing was niet een gevolg van het ontbreken of falen van wapens of andere technische middelen.

Wanneer men niet zover wil gaan als te zeggen dat de nederlaag van 1940 in de hoofden van de verliezers was voorbereid, dan had toch, op zijn minst, de klap van de overrompeling zachter kunnen aankomen dan nu het geval is geweest.

drs. R. F. M. M. Claessens

tweede luitenant van de Koninklijke luchtmacht, SLH

Mei 1940, mijlpaal in de ontwikkeling van de Nederlandse luchtmacht

De Tweede Wereldoorlog is van grote invloed geweest op het Koninklijk besluit van 11 maart 1953 waarbij de luchtmacht toestemming verkregen het predikaat „Koninklijk” te voeren en aldus erkenning verwierven als zelfstandig krijgsmachtdeel. Die oorlog heeft als katalysator gewerkt in de ontwikkeling van Luchtvaartafdeling tot Koninklijke luchtmacht. Vooral het optreden van het Wapen der Militaire luchtvaart in de meidagen van 1940 heeft in dit proces een wezenlijke rol gespeeld. Voorts waren andere factoren van belang, zoals de oprichting van de NAVO. In dit artikel wordt het proces geschetst dat heeft geleid tot het KB van 11 maart 1953.

Van experiment tot luchtvaartbrigade

In 1911 nam, bij wijze van proef, een klein aantal vliegtuigen in een waarnemersrol deel aan legermanoeuvres. Dat experiment was redelijk succesvol en gaf mede de aanzet tot de oprichting van de Luchtvaartafdeling op 1 juli 1913. Daarmee was in feite de basis gelegd voor de militaire luchtvaart in Nederland, ofschoon er binnen de legerleiding op dat moment nog duidelijk twijfels bestonden over het nut van het nieuwe wapen.

Na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog bleek reeds spoedig het belang van de militaire luchtvaart. Vliegtuigen patrouilleerden langs de Nederlandse grens om de neutraliteit te waarborgen. Het aantal toestellen nam gestaag toe. Juist vóór de Eerste Wereldoorlog was reeds een aantal aankopen gedaan en bovendien werden tijdens de oorlog in Nederland noodgelande vliegtuigen van de strijdende partijen overgenomen. Het kabinet zorgde voor de aanleg van vliegvelden en verbeterde de faciliteiten. De ontwikkeling van het luchtwapen raakte door dit proces in een eerste stroomversnelling.

Dat men in Engeland, Italië en Frankrijk reeds snel na het einde van de Eerste Wereldoorlog overging tot de vorming van een onafhankelijke luchtmacht was grotendeels toe te schrijven aan de oorlogservaringen. Verder speelde het vertrouwen in de ontwikkelingen van de techniek een rol. De verwachting bestond dat het vliegtuig door nieuwe technische uitvindingen een steeds effectiever wapen zou worden.

Onze ervaringen met het inzetten van vliegtuigen waren tijdens de Eerste Wereldoorlog van beperkte omvang geweest. Men zag dan ook nog geen aanleiding voor het luchtwapen in de krijgsmachtorganisatie een andere plaats in te ruimen. Het bleef voorshands een hulpwapen voor het leger, dat de luchtmacht vrijwel uitsluitend gebruikte voor verkenningsdoeleinden.

Door de economische problemen vanaf 1920 en de hooggespannen verwachtingen ten aanzien van de Volkenbond, kon er van een forse uitbreiding van de Luchtvaartafdeling in de eerste jaren na de oorlog geen sprake zijn. De daarvoor noodzakelijke financiële middelen werden niet ter beschikking gesteld. Slechts kleine series nieuwe vliegtuigen konden worden aangekocht. Deze toestellen werden behalve voor verkenningstaken nu ook ingezet voor opleidings- en luchtverdedigingstaken. Eveneens om budgettaire redenen werd de mogelijke rol van het vliegtuig als strategische bommenwerper nauwelijks bestudeerd. Zou Nederland namelijk onverhoopt in een oorlog worden betrokken dan, zo was de stellige verwachting, zou in bondgenootschappelijk verband worden geopeerd. Bondgenoten zouden in dat geval wel voor strategische luchtsteun kunnen zorgen. De strikte neutraliteitshandhaving stond echter in schril contrast met dit laatste uitgangspunt. Over die samenwerking met andere landen werden immers geen afspraken gemaakt. ▷

Door de agressieve buitenlandse politiek en de herbewapening van Nazi-Duitsland sedert 1933 liepen de spanningen in Europa op. Allengs vulden de ontwikkelingen in Duitsland de Nederlandse regering met steeds grotere zorg. Zouden de strijdkrachten het land kunnen beschermen tegen een mogelijke aanval? Het duurde nog tot de tweede helft van de jaren '30 alvorens bestellingen voor aanvulling en vergaande modernisering van het luchtwapen werden gedaan. De levering vanaf 1938 van D-XXI en G-I jachtvliegtuigen en T-V bommenwerpers betekende een sprong voorwaarts en maakte een nieuwe organisatie van de militaire luchtvaart noodzakelijk. Een nieuwe etappe in de ontwikkeling en verdere opbouw van de militaire luchtvaart werd nu ingeluid.

Op 1 november 1938 werd een nieuwe organisatie van het luchtwapen ingevoerd. De Luchtvaartafdeling hield op te bestaan en werd omgevormd tot het Wapen der Militaire luchtvaart. Hierdoor kwamen de luchtstrijdkrachten op gelijke voet te staan met de andere wapens van de Koninklijke landmacht zoals de cavalerie, infanterie en artillerie. Op organisatorisch gebied was hiermee de emancipatie van het luchtwapen binnen de KL bereikt. Een ander gevolg was de grotere mate van zelfstandigheid van het luchtvaartpersoneel. Dat behoorde nu tot het Wapen der Militaire luchtvaart en zodoende behoeften de officieren niet meer, zoals vroeger, de band te onderhouden met het wapen van herkomst. Het Wapen der Militaire luchtvaart werd gevormd door een staf en een luchtvaartbrigade, bestaande uit een staf en drie luchtvaartregimenten. Op 7 april 1939 werd de Luchtvaartbrigade met het oog op de dreigende internationale situatie gemobiliseerd.

Tweede Wereldoorlog

Een aantal interne en externe ontwikkelingen als gevolg van de Tweede Wereldoorlog versnelde de opkomst van het luchtwapen na 1945. De interne factoren zijn specifiek aan de Nederlandse situatie gerelateerd, de externe factoren hangen nauw samen met de internationale ontwikkelingen. De externe factoren zijn de invloed van de Royal Air Force en de technische vooruitgang van het vliegtuig.

Interne factoren

Op 10 mei 1940 brak voor Nederland de Tweede Wereldoorlog uit. Gedurende de volgende dagen werden veel meer Duitse dan Nederlandse toestellen uitgeschakeld. Tegenover de 94 vliegtuigen die het Wapen der Militaire luchtvaart verloor, stond het verlies van ongeveer 350 Duitse vliegtuigen, voor het grootste deel Junkers Ju-52 transportvliegtuigen. Voor zijn uitnemende prestaties in deze vijfdaagse strijd kende de Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht reeds op 18 mei 1940 aan het Wapen der Militaire luchtvaart de Militaire Willemsorde der 4e klasse toe. Met name deze onderscheiding symboliseerde en accentueerde de belangrijke rol van het luchtwapen gedurende de meidagen. De psychologische betekenis ervan was voor de luchtstrijdkrachten ook na de Tweede Wereldoorlog nog erg groot. Toen zij bij KB van 11 maart 1953 de status van zelfstandig krijgsmachtdeel verkregen, werd immers uitdrukkelijk gerefereerd aan hun eminente optreden in mei 1940.

Na aankomst van de naar Engeland uitgeweken Nederlandse regering werden nieuwe ministeries opgezet. Zo kwam o.m. een nieuw ministerie van defensie tot stand. Op dit departement werden o.a. theorieën ontwikkeld over de rol van de Nederlanders in de Royal Air Force en tevens over de rol van de krijgsmacht bij de bevrijding van Nederland en Nederlands-Indië.

Het ministerie van defensie werd op 31 juli 1941 opgesplitst in een ministerie van marine en een ministerie van oorlog. Onder dit laatste ressorteerde de militaire luchtvaart. Binnen het ministerie waren de meningen over de positie en het belang van het luchtwapen zeer verdeeld. Zo vonden veel landmachtofficieren dat het luchtwapen een hulpwapen van de landmacht moest blijven. Om hun mening te onderbouwen wezen zij op de primaire doelstelling van het luchtwapen, nl. de tactische steun aan de grondstrijdkrachten. Verder vonden zij de omvang van het Nederlandse luchtwapen te beperkt om het een onafhankelijke positie toe te kennen. De luchtmachtofficieren streefden echter wèl naar een onafhankelijke positie en wezen daarbij op de positie van de RAF in het Britse defensieapparaat. Deze verschillen van mening bleven de gehele oorlog een rol spelen in de ministeriële besluitvorming.

Op 12 juni 1943 kwam in Engeland 322 Squadron tot stand, dat tijdens de oorlogsjaren in RAF-verband opereerde; de foto is uit 1943 (alle foto's: SLH)

De „Battle of Britain” maakte de toegenomen betekenis van de luchtmacht eens te meer duidelijk. Het voortbestaan van een vrij Engeland was voor een belangrijk deel aan het luchtwapen te danken. Winston Churchill trok daaruit de consequentie dat marine en landstrijdkrachten zich in het vervolg dienden te schikken naar de luchtmacht:

For good or ill, airpower today is the supreme expression of military power, and navies and armies, however necessary, must accept a subordinate rank. (MS 125(1956)(4)165)

De succesvolle strijd van de RAF tegen de Luftwaffe vormde voor ons ministerie van oorlog in Londen reden een nauwkeurige studie van de Britse luchtmacht te maken. Dat mondde uit in de oprichting, op 22 oktober 1943, van een afzonderlijke afdeling voor de militaire luchtvaart binnen het ministerie. Daardoor kreeg de militaire luchtvaart een zelfstandiger en belangrijker positie.

In de jaren '43 en '44 werd duidelijk dat Nederland op niet al te lange termijn zou worden bevrijd. Er werden besprekingen gevoerd met het Britse Air Ministry over de vraag hoe het na de oorlog in Europa verder zou moeten met de luchtmacht. Na de bevrijding zou een snelle opbouw van het luchtwapen met het oog op de strijd in Nederlands-Indië de hoogste prioriteit dienen te krijgen. De opleiding van vliegers zou in Engeland moeten plaatsvinden. Verschillende plannen werden ontwikkeld om een doeltreffende organisatie van het luchtwapen te realiseren. De landmacht-officieren bleken echter niet van zins afstand te doen van het luchtwapen. De officieren op het ministerie van marine maakten ook bezwaar. Zij waren vooral sterk gekant tegen één allesomvattende luchtmacht, d.w.z. één staatsluchtmacht, waarin de drie luchtvaartafdelingen (van marine, landmacht

en KNIL) waren samengevoegd. Zij wilden niet verder gaan dan een gemeenschappelijke recrutering en een gemeenschappelijke opleiding tot aan de operationele training.

Toch besloot de Nederlandse regering op 26 juli 1944 de Nederlandse vliegdiensden tijdelijk samen te voegen in één organisatie: het Directoraat Nederlandse luchtmacht. Dit moest zich gaan richten op de opbouw van onze luchtmacht. Die zouden vervolgens, dat was althans de bedoeling, zo spoedig mogelijk aan de strijd tegen Japan moeten gaan deelnemen. De bestaande squadrons van de marine, de KL en het KNIL dienden op de daartoe noodzakelijke sterkte te worden gebracht. De drie luchtvaartdiensden bleven echter nog gescheiden opereren. Een afzonderlijke luchtmacht kwam nog niet tot stand.

Externe factoren

Na de Pinksterdagen in mei 1940 was van het Wapen der Militaire luchtvaart geen enkel operationeel onderdeel meer overgebleven. In Engeland werd pas in 1943 het Nederlandse 322 Squadron als voortzetting van het wapen geformeerd. Het aantal Nederlanders in de Britse luchtmacht was naar verhouding klein. Het ging voornamelijk om jong personeel, dat bovendien ook nog eens was verspreid over maar liefst 70 à 80 squadrons en andere afdelingen. Men zag zich dan ook gedwongen zich volledig aan de RAF aan te passen.

De Britse luchtmacht was reeds in april 1918 een apart krijgsmachtdeel geworden, door het samengaan van het Royal Flying Corps en de Royal Naval Air Service. Sindsdien moest de Royal Air Force strijden om haar voortbestaan. Zowel bij het ministerie van oorlog als bij dat van marine was men nl. van mening dat een aparte luchtmacht ge-

heel onnodig was. Verscheidene malen had de RAF zich moeten verzetten tegen voorstellen om haar over landmacht en marine te verdelen. Toen in september 1939 de Tweede Wereldoorlog begon, bestond de RAF 21 jaar en kon zij zichzelf beschouwen als een volwassen, geëmancipeerde en professionele strijdmacht. Zij zorgde zelf voor de opleidingen van vliegers en grondpersoneel. Ook op het gebied van tactiek en strategie had de RAF eigen concepties ontwikkeld.

Nederlanders die in de Britse luchtmacht dienst namen moesten zich, zoals reeds vermeld, volledig aanpassen. Op den duur gingen zij de RAF uiteraard steeds meer zien als voorbeeld voor een Nederlandse luchtmacht. De onafhankelijke organisatie van de Britse luchtstrijdkrachten en hun tradities maakten grote indruk. Zij stimuleerden het voormalige personeel van het Wapen der Militaire luchtvaart en andere Nederlanders binnen de RAF, zich uitdrukkelijk te gaan bezinnen op de mogelijkheden in de toekomst een soortgelijke structuur binnen de Nederlandse krijgsmacht te realiseren.

Het vliegtuig in de Tweede Wereldoorlog

In de jaren '30 lag de nadruk bij de ontwikkeling van de luchtvaart op de constructie van kolossale vliegtuigen voor personentransport. Het vliegtuig had zich snel ontwikkeld tot een betrouwbaar vervoermiddel, vooral in de civiele sector. Op militair gebied waren de ontwikkelingen in het interbellum minder revolutionair. Nieuwe jagers en bommenwerpers waren veelal verbeterde versies van de toestellen uit de Eerste Wereldoorlog; het waren vooral de motoren die krachtiger werden.

In de periode 1940-45 maakte het militaire vliegtuig echter wel een snelle ontwikkeling door. Diverse records uit de vooroorlogse periode werden gebroken. Een proces, dat van grote invloed zou zijn op de opbouw van de Nederlandse luchtmacht na de oorlog — door de aanschaf van Gloster Meteors — was de ontwikkeling in Engeland van vliegtuigen met straalaandrijving. In het begin van de jaren '30 was Frank Whittle er bezig met het ontwerpen van een straalmotor. Na het testen van enkele prototypes begon de Gloster-fabriek aan de constructie van een straalvliegtuig: de Gloster Meteor, die op 5 maart 1943 zijn luchtdebuut kreeg. Het type bleek superieur te zijn aan de vliegtuigen

met propelleraandrijving. Daardoor kwam na de Tweede Wereldoorlog een einde aan het gebruik van de conventionele verbrandingsmotor voor jachtvliegtuigen en bommenwerpers. Door de straalaandrijving werden hogere eisen gesteld aan de technische kennis van het personeel. Het moest zich meer en meer gaan toeleggen op de specifieke techniek van het vliegtuig, mede ook door de invoering van complexe systemen zoals radar.

Het luchtwapen in de Tweede Wereldoorlog onderscheidde zich van dat in de Eerste Wereldoorlog vooral op twee punten. Ten eerste was het aantal vliegtuigen veel groter. In het westen verloor de Duitse luchtmacht in de Tweede Wereldoorlog bv. ongeveer 57.000 vliegtuigen. De verliezen in het oosten en zuiden zijn daarbij niet inbegrepen. Ter vergelijking: gedurende de Eerste Wereldoorlog werden in Duitsland in totaal 48.000 vliegtuigen gebouwd. Verder is vermeldenswaard dat ook de hoeveelheid afgeworpen bommen in vergelijking met de Eerste Wereldoorlog sterk toenam. De Anglo-Amerikaanse bommenwerperformaties wierpen in de vijf oorlogsjaren 2,7 miljoen ton bommen af, vooral op Duitsland. De vernietigingskracht van het luchtwapen nam derhalve sterk toe, mogelijk gemaakt door de inzet van niet alleen grotere aantallen vliegtuigen maar ook door betere bewapening. Bovendien moet erop worden gewezen dat de vliegtuigen in het algemeen een veel grotere bommenlast konden meenemen.

Verder betekende de uitvinding van het atoomwapen een geweldige uitbreiding van de vernietigingskracht. Ondanks zware tegenslagen vochten de Japanners in juli 1945 nog steeds fanatiek door. De geallieerden beseften dat een invasie in Japan zeer grote offers zou vergen en kozen daarom voor een ander middel om de oorlog te beëindigen: de atoombom. Op 6 augustus 1945 werd Hiroshima het eerste slachtoffer van dit nieuwe wapen; Nagasaki volgde. Twee vliegtuigen en twee bommen maakten een einde aan de oorlog in het Verre Oosten.

De tactische en strategische inzet van het vliegtuig veranderde gedurende de Tweede Wereldoorlog eveneens, en ook de luchtverdedigingstaak werd steeds belangrijker. Het verkrijgen van luchtoverwicht was in de Tweede Wereldoorlog van grote betekenis geweest. Heerschappij in de lucht betekende de mogelijkheid de vijand van boven aan te

vallen. Tevens konden door een luchtoverwicht de eigen grondstrijdkrachten worden gevrijwaard van vijandelijke luchtaanvallen. Luchtoverwicht was ook erg belangrijk voor de bescherming van de eigen bevolking en het economische potentieel. De moderne bommenwerpers hadden een groter vliegbereik en een zwaardere bewapening en vormden zodoende een zeer grote bedreiging voor het achterland. De strategische luchtstrijdkrachten waren geboren.

Behalve de bovengenoemde ontwikkelingen op strategisch gebied werden tevens vorderingen gemaakt op het terrein van de tactiek. De Duitsers waren de eersten die direct gebruik maakten van tactische luchtsteun en lieten tijdens hun offensieven in o.a. Polen en Nederland hun luchtstrijdkrachten in nauwe samenwerking met de grondstrijdkrachten opereren. Daarbij hadden zij relatief weinig last van de vijandelijke luchtmachten. De geallieerden moesten daarentegen in hun strijd boven Duitsland opboksen tegen de sterke Duitse luchtstrijdkrachten en ontwikkelden daartoe de volgende tactiek. Alvorens met een redelijke kans op succes een belangrijke grondoperatie kon worden begonnen, moest allereerst overwicht in de lucht zijn verworven. Het luchtwapen diende daartoe geconcentreerd te worden ingezet. De tactische luchtsteun vereiste met het oog hierop een niet aan de grondstrijdkrachten gebonden organisatie.

De betekenis van het luchttransport steeg in de jaren 1940-45 eveneens. De uitvoering van groot-schalige luchtlandingsoperaties groeide namelijk in de Tweede Wereldoorlog uit tot een nieuwe strijdwijze, die o.a. werd toegepast tijdens de operatie „Market Garden”.

Na de bevrijding

In de periode 1945-53 vond de laatste aanloop naar een onafhankelijke positie van de luchtstrijdkrachten binnen de Nederlandse defensie plaats. Enkele ontwikkelingen op nationaal niveau, die gedurende dit tijdvak hebben bijgedragen tot de groei naar een onafhankelijke positie van de luchtmacht binnen de vaderlandse krijgsmacht, zullen hier worden behandeld. Daarna zal worden ingegaan op internationale processen die een rol hebben gespeeld.

Nationale ontwikkelingen

De Nederlandse luchtstrijdkrachten moesten na 1945, evenals marine en landmacht, geheel nieuw worden opgebouwd. De middelen daarvoor waren bescheiden, niet in de laatste plaats omdat de Nederlandse economie gedurende de oorlog zware schade had opgelopen en omdat de strijd in Indië grote financiële inspanningen vergde. Niettemin werd de opbouw van de luchtstrijdkrachten na de oorlog met veel energie ter hand genomen. Personeel werd in snel tempo opgeleid en materieel werd aangeschaft. Bij deze opbouw was Britse hulp noodzakelijk, omdat Nederland te weinig faciliteiten bezat. Door die steun kon het personeel op de hoogte worden gebracht van de nieuwste ideeën over het gebruik van het luchtwapen en van door de RAF ontwikkelde opleidingsmethoden. Direct na de oorlog volgden dan ook 1350 Nederlanders een opleiding in Engeland. In 1945 nam de Nederlandse regering van de RAF 385 vliegtuigen over: 56 Tiger Moths, 200 Harvards, 64 Spitfires, 12 Proctors, 25 Ansons en 28 Oxfords. Later zouden in Engeland ook Gloster Meteor straaljagers, bedoeld voor de luchtverdediging, worden aangeschaft. Onze luchtstrijdkrachten trachtten echter ook zo snel mogelijk personeel in Nederland op te leiden. Inmiddels was de personeelssterkte in 1946 toegenomen tot 5683. Van dit aantal waren ongeveer 1500 in Engeland in opleiding. Langzamerhand werden de opleidingsplaatsen in Engeland gereduceerd en werd de opleiding meer en meer in Nederland geconcentreerd. De personeelssterkte groeide voortdurend en bedroeg in 1947 al 6820. In 1948 waren 9097 personen in dienst bij de luchtstrijdkrachten, in 1950 al meer dan 11.300.

De stijging in de periode 1948-50 was vooral toe te schrijven aan de overgang van een deel van het personeel van de Militaire luchtvaart van het na de soevereiniteitsoverdracht opgeheven KNIL naar de luchtstrijdkrachten van de KL. Dat in veel gevallen zeer ervaren personeel vormde een welkome aanvulling tijdens de opbouwperiode van de luchtstrijdkrachten in bondgenootschappelijk verband.

Niet alleen in omvang groeide de luchtmacht, ook op organisatorisch gebied vonden ingrijpende veranderingen plaats. Op 1 maart 1947 werd de functie van chef luchtmachtstaf gecreëerd. De nieuwe functionaris kreeg een positie die nevensgeschikt

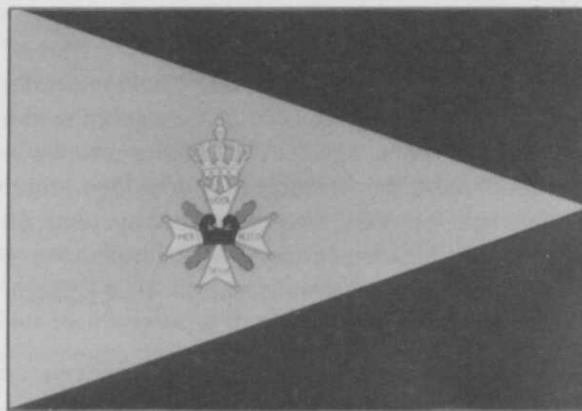
was aan die van de chefs marinestaf en generale staf. Vervolgens werd op 1 april 1947 het Commando Legerluchtmacht Nederland ingesteld, en wel als voortvloeisel uit de opheffing van het Directoraat Nederlandse luchtstrijdkrachten. De luchtstrijdkrachten vielen nu, zoals in de vooroorlogse jaren, volledig onder de marine en de landmacht. De KL had zich weer volledig meester gemaakt van het Wapen der Militaire luchtvaart; de feitelijke leiding kwam echter te berusten bij de chef luchtmachtstaf. Een andere belangrijke stap in de ontwikkeling van de luchtmacht was de vorming van de luchtmachtraad in 1949. Deze had tot taak binnen de top van het ministerie van oorlog de samenwerking op het gebied van luchtmachtaangelegenheden te bevorderen en hield zich feitelijk bezig met de beleidsvoorbereiding.

In 1950 kwam de ontwikkeling van de luchtmacht in een nieuwe stroomversnelling. Op 1 september van dat jaar hield het Commando Legerluchtmacht Nederland op te bestaan. De luchtmacht kwam direct onder het bestuur van de minister van oorlog. Het bevel over de luchtstrijdkrachten bleef berusten bij de chef luchtmachtstaf. De luchtmacht bestond vanaf die datum uit de commando's luchtverdediging, luchtvaartopleidingen, luchtvaarttroepen en magazijnen en werkplaatsen. De oprichting van het commando tactische luchtstrijdkrachten volgde op 15 januari 1952.

Opinies binnen de luchtstrijdkrachten

Direct na de Tweede Wereldoorlog verenigden voorstanders van een sterke onafhankelijke luchtmacht zich in de vereniging „Onze Luchtmacht”, die uitbreiding van de luchtstrijdkrachten propageerde. Door haar activiteiten en haar functie als platform voor de voorstanders van een onafhankelijke luchtmacht heeft die vereniging bijgedragen aan het ontstaan in 1953 van de Koninklijke luchtmacht. Om haar mening naar buiten te brengen gaf de vereniging een blad van dezelfde naam uit, waarin veelvuldig en meestal onomwonden werd gepleit voor een onafhankelijke luchtmacht als derde krijgsmachtdeel. Dergelijke pleidooien zijn trouwens ook in de eerste jaargangen van het tijdschrift „De Vliegende Hollander” te vinden.

De kritiek van „Onze Luchtmacht” op het regeringsbeleid inzake de defensie richtte zich in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog vooral

Ter gelegenheid van het 35-jarige bestaan van onze militaire luchtvaart kreeg de Legerluchtmacht een eigen vlag, voorzien van het ordeteken van ridder 4e klasse MWO, welke onderscheiding de luchtstrijdkrachten danken aan hun optreden in de meidagen van 1940

op drie punten. Ten eerste was het blad de mening toegedaan dat de regering te weinig geld wenste vrij te maken voor de opbouw van de luchtstrijdkrachten, die daardoor te traag verliep. In de tweede plaats had de redactie bezwaren ertegen dat van een onafhankelijke positie van de luchtstrijdkrachten t.o.v. de landmacht nog geen sprake was:

Men kan nu eenmaal niet de Luchtmacht, met zijn zeer bijzondere technisch en bovenal personeelsaspect binden aan het leger. De moeilijkheden bij de opbouw van onze luchtmacht zijn er voor het grootste gedeelte aan te wijzen.

Ten slotte stelde „Onze Luchtmacht” zich op het standpunt dat er een staatssecretaris voor luchtmachtaangelegenheden moest komen. In hetzelfde artikel werd daarover opgemerkt:

Wij dringen met kracht aan op het benoemen van een staatssecretaris voor de Luchtmacht, op gelijk plan staande met de staatssecretarissen voor Leger en Marine, een overtuigd, deskundig pleitbezorger voor de betekenis van de zelfstandige Nederlandse Luchtmacht, welke een Landsbelang vormt van de eerste orde.

Binnen de leiding van de luchtmacht leefden ongetwijfeld dezelfde verlangens. Zij wenste de gevestigde belangen van marine en landmacht echter te eerbiedigen en koos daarom voor de weg der geleidelijkheid. Intussen zat men niet stil. Zo werden bv. theorieën ontwikkeld die de noodzaak van een onafhankelijke luchtmacht moesten aantonen. Vastgesteld werd dat de luchtverdediging van ons grondgebied de hoofdtaak voor de luchtstrijdkrachten vormde. Hiervoor zouden Gloster-Me-

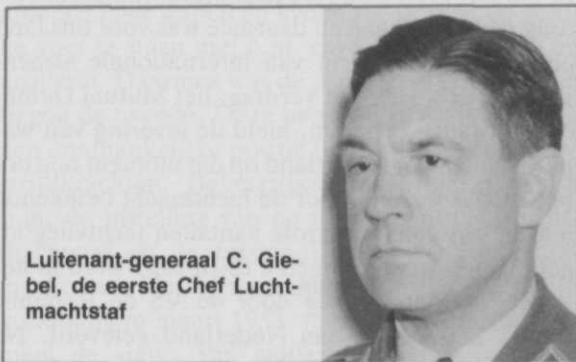
teor-squadrons moeten worden ingezet. De luchtverdedigingstaak had een strategisch karakter, met een optreden, volkomen onafhankelijk van leger en vloot. De secundaire taak van de luchtmacht omvatte de steun aan de grondtroepen, dus het optreden als tactische luchtmacht. Het grote voordeel van onafhankelijke luchtstrijdkrachten was dat zij binnen een kort tijdsbestek konden worden benut voor allerlei opdrachten. De luchtmacht kon strategisch optreden, maar ook worden ingeschakeld voor directe steun aan landmacht en/of marine.

Een andere theorie ging uit van een verrassingsaanval op ons grondgebied. Door de geografische ligging en de grootte van Nederland zou voor de luchtmacht, in die benadering, een dominante rol zijn weggelegd. De luchtmacht moest, door haar omvang en paraatheid, verhinderen dat een vijandelijke aanval tot een zodanige desorganisatie van de andere krijgsmachtdelen zou leiden dat van een behoorlijke verdediging geen sprake meer kon zijn.

Om een onafhankelijke positie van de luchtmacht te legitimeren werden karaktersverschillen tussen de landmacht en de luchtmacht sterk beklemtoond. Zo werd erop gewezen dat de luchtmacht zich tot doel stelde zoveel mogelijk functies, waarvoor een langdurige en kostbare opleiding vereist was of waarin een grote verantwoordelijkheid moest worden gedragen, door beroepspersoneel te laten vervullen. Voorts werd gesignaleerd dat, in tegenstelling tot de landmacht, de beroepsuitoefening werd gekenmerkt door individuele arbeidsverdeling, verantwoordelijkheid van het individu en hoge vaktechnische vaardigheid. De luchtmacht moest door haar vereiste onmiddellijke gevechtsgereedheid en de daarvoor nodige oefeningen, hoofdzakelijk uit parate onderdelen bestaan. Dat gold niet alleen voor de squadrons, maar ook voor alle gronddiensten. De hogere paraatheid bracht volgens deze redenering mee dat het percentage beroepspersoneel bij de luchtmacht hoger moest zijn dan bij de landmacht. Bij de landmacht was een kleiner gedeelte van de totale sterkte paraat en was een groot gedeelte mobilisabel.

Een evenwichtige theorie op defensiegebied werd vertolkt door C. Giebel, genmaj-vlieger van de Generale Staf KNIL en Chef Luchtmachtstaf. In de *Militaire Spectator* van 1948 schreef hij:

Land- en zeemacht zijn even onontbeerlijk als luchtmacht om een gelijkwaardige tegenstander te kunnen bestrijden (. . .) Moderne oorlogvoering is dan ook teamwork van land-, zee- en luchtmacht, waarbij nu eens het aspect van de landoorlog, dan weer het aspect van de zeeoorlog, en dikwijls ook het aspect van de luchtoorlog op de voorgrond komt te staan. Dit teamwork kan slechts tot zijn recht komen, als landmacht, zeemacht en luchtmacht gelijkwaardige en op elkander ingespeelde partners zijn. Doch het zijn verschillende partners, elk met een eigen organisatie, afgestemd op zijn bijzondere strijdmethoden, die onderling even onvergelijkbaar zijn als land, water en lucht.

Luitenant-generaal C. Giebel, de eerste Chef Luchtmachtstaf

Giebel ging dus uit van een gelijkwaardige positie van de drie krijgsmachtdelen. Hij vermeed echter van een dominante positie van het luchtwapen te spreken. Het was echter zijn overtuiging dat de luchtstrijdkrachten tot een zelfstandig krijgsmachtdeel dienden uit te groeien. Op die onafhankelijke status hadden zij recht op grond van hun specifieke organisatie, die zo sterk verschilde van die van zee- en landmacht.

Internationale ontwikkelingen

De wederopbouw na 1945 kreeg een bijzonder accent doordat hij in bondgenootschappelijke samenwerking plaatsvond. Van het handhaven van de Nederlandse neutraliteitspolitiek van vóór 1940 kon binnen het kader van de nieuwe internationale verhoudingen geen sprake meer zijn: de Sovjet-Unie ging na het einde van de Tweede Wereldoorlog niet over tot demobilisatie van haar strijdkrachten en breidde haar invloedssfeer uit. Internationale spanning was het gevolg. Als reactie werden in West-Europa en VS maatregelen getroffen om de strijdkrachten in snel tempo te versterken.

De internationale samenwerking kreeg pas enkele jaren na de Tweede Wereldoorlog een meer formele invulling. Op 4 april 1949 werd de NAVO op-

gericht. Het Noordatlantische Verdrag van dat jaar betekende ook voor ons land het definitieve einde van een zelfstandige, zuiver nationale, luchtmacht. Het Paris-Plan vormde de basis van de opbouw in de aanvangsjaren van de NAVO. In februari 1952 werd dat plan formeel aanvaard in de vergadering van de Noordatlantische Raad te Lissabon. Het aantal luchtverdedigingssquadrons voor Nederland werd daar vastgesteld op zes dagjager- en drie all-weathersquadrons.

In januari 1950 ging Nederland een bilateraal verdrag met de VS aan en daarmee was voor ons land een belangrijke vorm van internationale samenwerking geboren. Dit verdrag, het Mutual Defence Assistance Program, hield de levering van wapens in die voor Nederland op dat moment nog onbetaalbaar waren. Voor de luchtmacht betekende het de aanschaf van grote aantallen jachtvliegtuigen, transportvliegtuigen e.d. In 1951 werd in het kader van dat verdrag door de VS de Republic F-84E Thunderjet aan Nederland geleverd. Na de Gloster Meteor was dat de tweede straaljager van de luchtmacht.

In het kader van het Mutual Defence Assistance Program kregen de Nederlandse luchtmachtseenheden o.m. de Republic F-84E Thunderjet; het toestel vloog bij 306 Foto-verkenningssquadron KLu

De internationale samenwerking maakte duidelijk dat Nederland v.w.b. de krijgsmachtstructuur uit de pas liep. In de ons omringende landen had de splitsing van land- en luchtmachtseenheden reeds plaatsgevonden. Mede op grond daarvan werd de behoefte gevoeld de krijgsmacht in ons land een soortgelijke structuur aan te meten. Alleen dan zou een effectieve samenwerking met de bondgenoten tot stand kunnen komen.

Besluit

Bij KB van 11 maart 1953 kwam de Koninklijke luchtmacht tot stand. De tekst van dat besluit bestond uit twee delen. In het eerste deel werd vastgesteld, dat de luchtmachtseenheden die tot de land-

macht behoorden, zich tot een zelfstandig militair orgaan hadden ontwikkeld. De luchtmacht was tot een volwassen en volwaardig krijgsmachtdeel uitgegroeid.

Dit proces kon zich voltrekken dankzij drie factoren die gedeeltelijk verband houden met de gebeurtenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog. De eerste factor vormde de geweldige inzet en beziening van het personeel, dat bij de opbouw van de luchtmachtseenheden betrokken was geweest. Zonder die positieve instelling zou de Koninklijke luchtmacht nooit tot stand zijn gekomen. De ervaringen van het Nederlandse personeel in de RAF betekenden een extra stimulans om tot een onafhankelijke Nederlandse luchtmacht te komen. De Britse luchtmacht vervulde in dat opzicht een duidelijke voorbeeldfunctie. De band die tijdens de oorlog met de RAF was gegroeid droeg bij aan de snelle opbouw van de luchtmachtseenheden na 1945. Het uitbreken van de Koude Oorlog is de tweede factor die een rol heeft gespeeld in de ontwikkeling naar een onafhankelijk luchtwapen. De voormalige bondgenoten uit de Tweede Wereldoorlog bleken na 1945 tegenover elkaar te staan. De Sovjet-Unie had in de loop van de oorlog een zeer sterke krijgsmacht opgebouwd en wenste na de Duitse capitulatie niet te demobiliseren. Ons land meende zich te moeten wapenen tegen mogelijke agressie uit het oosten en sloot zich aan bij de NAVO. In het kader van het Atlantische bondgenootschap kwam vervolgens een omvangrijke en hoogwaardige luchtmacht tot stand, die uiteindelijk een zelfstandige status moest verwerven, omdat het overleg met de bondgenoten dat vergde. De derde factor is de hulp van de VS bij de opbouw van de luchtmachtseenheden, bestaande uit de levering van defensiematerieel met als doel de militaire verdediging van Nederland — en daarmee ook van West-Europa — zo snel mogelijk op een aanvaardbaar peil te brengen. In het tweede deel van het KB zijn de activiteiten van de luchtmachtseenheden in de meidagen van 1940 gememoreerd. Daarin werd gewag gemaakt van

... de uitnemende diensten door de luchtmachtseenheden in tijden van oorlog en gevaar aan ons en den lande bewezen.

Op die wijze werd dank uitgesproken voor de inzet van het personeel van het Wapen der Militaire luchtvaart tijdens de Tweede Wereldoorlog en dat

illustreert dat de meidagen een wezenlijke rol hebben gespeeld in de realisering van een onafhankelijke en geëmancipeerde luchtmacht.

De minister van oorlog, ir. C. Staf, ging in de *De Vliegende Hollander* van april 1953 in op het KB, waarbij de luchtmacht tot zelfstandig krijgsmachtdeel werden verheven. Op bondige wijze gaf hij tekst en uitleg over de door het kabinet gevolgde gedragslijn. Hij merkte daarbij o.m. het volgende op:

Ik ben van mening dat de gebeurtenis van vandaag op het juiste moment is gekomen. Immers er begint nu duidelijk tekening te komen in de opbouw van de Luchtmacht, waardoor is bewezen dat de Luchtmacht de op haar schouders gelegde taak aankan.

Over de achtergronden van het besluit van 11 maart zei hij:

Deze erkenning is niet alleen nodig geweest door de aanzienlijke persoonssterkte, het hoogwaardige materieel, de organisatie, de speciale tactiek en strategie, maar vooral door hetgeen in moeilijke tijden voor het Vaderland is gedaan en door de ijver en de bezieling betoond bij de snelle opbouw van niets tot een machtig wapen in luttele jaren tijds.

Staf refereerde dus ook aan de tweedeling in het KB. Hij noemde zowel het uitgroeien van de luchtmacht tot een omvangrijk en veelzijdig wapen, als de krijgsvieringen van het Nederlandse luchtwapen in de meidagen.

Twee fasen kunnen worden onderscheiden bij de ontwikkeling van Luchtvaartafdeling tot Koninklijke luchtmacht. In de eerste fase stond het streven naar gelijkgerechtigdheid met andere wapens binnen de KL centraal. Het luchtwapen groeide van afdeling naar wapen en kwam zo, in 1938 op gelijke voet te staan met o.m. cavalerie, infanterie en artillerie. Daarmee was de eerste fase ten einde en begon de tweede. Deze behelsde het streven naar een onafhankelijke positie binnen de Nederlandse strijdkrachten. Belangrijke stadia hierin waren o.m. de instelling van de functie van chef luchtmachtstaf en de totstandkoming van de luchtmachtraad. Het hier geschetste proces kreeg zijn voltooiing in maart 1953, toen de luchtmacht formeel de status van zelfstandig krijgsmachtdeel verwierf.

Literatuur

- P. C. Boer — Het directoraat (Nederlandse) luchtmacht. *Mars et Historia* (1986) (9/10) 87.
F. F. Habnit (red.) — *Veerig jaar militaire luchtvaart 1913-1953*. Amsterdam (1953).

- A. P. de Jong (red.) — *Vlucht door de tijd*. Houten (1988).
J. Tammes — *Het Wapen der militaire luchtvaart in de Engelse periode 1940-1945*. Den Haag (1961).
G. Teitler (red.) — *Tussen crisis en oorlog; maatschappij en krijgsmacht in de jaren '30*. Dieren (1984).

U bent actief dienend officier van KL of KLu,

maar gaat binnenkort de dienst verlaten.

U wilt echter wél graag maandelijks de Militaire Spectator blijven ontvangen?
Dat kàn: als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap (contributie f 30,- per jaar; buitenland f 40,-) vindt u hem iedere maand in de bus, en tevens viermaal per jaar „Mars in Cathedra”.

Meldt u als lid bij de secretaris: Peuleyen 164, 2742 EP Waddinxveen.

D. Buijs

gepensioneerd majoor der infanterie

De opvoeding in het leger

* * In de begripsvorming over het leiding geven zijn sociale en communicatieve vaardigheden veel gebruikte termen. De term „manhandling” komt nu minder voor dan enige tijd geleden. Zeker is dat de aanduiding „menschkundige opvoeding” (let op de spelling!) niet meer van deze tijd is; deze term is namelijk ontleend aan het onderstaande artikel, dat ruim 50 jaar geleden verscheen (MS 108(1939)(8) 325). Wij drukken dat artikel nu nogmaals af omdat verrassenderwijs blijkt dat het — afgezien van taalgebruik en spelling — ook nu nog bijna onverminderd van toepassing is. Leiding geven is — in het kort — gedragsbeïnvloeding, gericht op het uitvoeren van taken. De conclusie na lezing van dit artikel is, dat de goede raad van maj b.d. Buijs uit 1939 ook thans nog een uitstekende leidraad is voor het leiding geven.

Red.

Voor alle menselijke werkzaamheden is een zekere aanleg voorwaarde. Is deze aanleg aanwezig, dan moet de techniek van het vak worden geleerd, waarbij men — als bij alle opvoeding of onderwijs — zielkundig moet kunnen inwerken.

Zonder twijfel is de ervaring de beste leermeester. Daarom is de opvoedende werking van leiders bij oefeningen en van leeraren bij klassen, van te grooter belang, naar mate door minder beschikbare tijd voor oefening, de gelegenheid om te ervaren en te beleven geringer is. De aandacht van leiders en leeraren moet er op zijn gericht, deze toewijding te prikkelen. Elk zelf-ondernemen, dat gelukt, dat resultaat heeft, geeft voldoening, terwijl deze voldoening uitblijft, althans minder werkzaam is, wanneer men te veel in sleur vervalt. Slechts inspanning geeft voldoening. Wanneer een officier zich veel moeite heeft gegeven om een oefening, waarbij hij als leider, als deelnemer of als ondercommandant is ingedeeld, goed

voor te bereiden, waardoor de oefening goed en vlot verloopt, dan zal dit hem meer voldoening geven, dan wanneer dit goede verloop door geluk of toeval, doch zonder inspannende voorbereiding is verkregen.

Wil men op den duur plezier houden in den arbeid (dit geldt voor hoog en laag!), dan moet men er naar streven, steeds iets beters te bereiken; dit ligt in de natuur van den mensch. Slechts de inspanning geeft voldoening, het komt op het streven aan, terwijl het er niet toe doet, of men het doel waarnaar men streeft zich zelf heeft gesteld, dan wel dit door een ander wordt gewezen. Innerlijke bevrediging is onafhankelijk van anderen, maar het oordeel van meerderen en anderen laat ons niet onverschillig. Dat oordeel moet echter ook wor-

den uitgesproken of getoond. Een meerdere, die, wanneer daartoe reden is, af en toe eens een pluim uitdeelt, werkt meer opvoedend dan een meerdere, die uitgaat van den stelregel, dat men met iets goed te doen, niet meer doet dan zijn plicht en die dadelijk zijn ontevredenheid toont, wanneer iets soms minder goed gelukt. Ook werkt het opvoedend en animeerend, wanneer iemand, die over het geheel goed voor den dag komt, eens een speciale opdracht krijgt; hij zal er zich dan voor inspannen het vertrouwen niet te beschamen.

Worden ijver en wil tot inspanning onvoldoende geprikkeld, dan zijn er steeds velen, die niet uit innerlijke drijfveer meewerken, zoodat dan het gevoel van dwang ontstaat. Men mist dan de positieve instelling, zoodat men alleen zijn plicht doet, omdat het nu eenmaal niet anders kan. Deze menschen gaan op den duur, meestal zonder dat zij het zelf merken, achteruit. Worden echter ijver en wil tot inspanning voldoende geprikkeld,

Innerlijke bevrediging is onafhankelijk van anderen, maar het oordeel van meerderen en anderen laat ons niet onverschillig.

dan geeft het sociale instinct, dat in ieder mensch aanwezig is, een zeker genoegen om met anderen samen te werken in het belang van het Leger. Dan voelt een ieder zich aan de zaak van het Legerbelang gebonden, dan voelt hij zich een organisch, niet een mechanisch onderdeel van het geheel, waardoor hij voldoening vindt in het bloote feit van samenwerking. Daarom moeten bij elke opleiding ijver en wil worden geprikkeld, hetgeen niet alleen geldt voor beroeps-militairen en reservepersoneel, maar even goed voor de meer eenvoudige oefening van soldaten.

De meerdere

Het vermogen om andere menschen te leiden, wortelt in het ka-

rakter; hieraan valt weinig of niets te veranderen. Men kan echter veel aanleeren en zich tot gewoonte maken; men kan ook afleeren. Wanneer men over normale menselijke krachten beschikt, benevens over genoeg vakkennis en ontwikkeling voor zijn rang, kan men leeren gezag uit te oefenen.

Voor het leiden en opvoeden van een onderdeel of klasse kan een meerdere het gezag van zijn rang niet ontberen, doch om iets te bereiken moet zijn gezag berusten op den eerbied en het vertrouwen der minderen en niet uitsluitend op de uiterlijke onderscheidingsteekenen. Men kan het gezag zoo uitoefenen, dat het den tegenzin van iemand, die met weinig enthousiasme zijn plicht doet (omdat hij nu eenmaal niet anders kan) onderdrukt en smoort, maar ook zoodanig, dat deze tegenzin wordt overwonnen, doordat het gezag suggestief en aanmoedigend is. Men kan iemand tot zijn plicht duwen, maar ook lokken en aantrekken; het eerste kan noodig, het tweede moet regel zijn. Daarvoor moet de meerdere beschikken over zelfbeheersching en de kracht om den wil en het eergevoel van zijn troep of van zijn klasse te prikkelen. Dit prikkelen van eergevoel moet op de personen individueel, of op den troep in zijn geheel, als massa zijn gericht, doch moet niet zijn het scheppen van een constanten wedstrijd door vergelijking van personen of onderdeelen onderling. Dit laatste kweekt geen eergevoel, doch eerezucht, hetgeen aanleiding geeft tot „puntjeskaaien”, strooplikerij en jalousie, hetwelk funest is voor den geest in den troep.

Daar men met menschen te doen heeft, heeft men ook steeds rekening te houden met fouten en tekortkomingen in werk en karakter, zoodat de terechtwijzing, de berisping en de straf niet kunnen worden ontbeerd. Wanneer men iemand voor een karakterfout of een verkeerde gewoonte onder handen neemt, met de eerlijke bedoeling, deze ten goede te leiden en men doet dit „van boven af”, dan kan men geen succes verwach-

ten. Men moet hem doen voelen, dat men de oorzaak van zijn fout begrijpt. Men moet niet schromen, als mensch tegenover mensch te staan, zoo noodig van eigen ervaring en eigen overwonnen tekortkomingen te spreken, om hem aldus den weg tot beterschap duidelijk te maken.

Natuurlijk is deze zachtmoedige weg niet steeds de meest aangewezen. Vaak ook moet een brutaal

mogelijk ieder naar zijn aard behandelen. Sommigen moet men elken dag controleeren en aansporen, anderen elke week, er zijn er ook, naar wie men om zoo te zeggen geen omkijken heeft.

Men moet natuurlijk den toegemeten oefentijd zoo goed mogelijk benutten. Maar te veel vergen, officieren en troep steeds onder hoo-gen druk laten werken, is fout; dit werkt juist deprimeerend. Daden-

Men kan iemand tot zijn plicht duwen, maar ook lokken en aantrekken; het eerste kan noodig, het tweede moet regel zijn.

en onverschillig iemand door een flinken (doch in beschaafden toon gehouden!!!) uitbrander op zijn nummer worden gezet. Wanneer iemand op deze wijze zijn fout heeft leeren inzien, dan hangt het van zijn persoonlijkheid af, welke weg verder met hem moet worden bewandeld. Een flinke kerel weet in zoo'n geval zelf wel den weg ter verbetering, anderen behoeft men alleen maar den weg te wijzen waarlangs zij hebben te gaan, maar er zijn ook slappelingen, die bij de hand moeten worden genomen om geheel ten goede te worden geleid. Een menschkundige, in de ervaring geschoolde chef zal intuitief deze typen weten te onderscheiden. De woorden en niet minder de toon van een berisping moeten in overeenstemming zijn met het feit, waarvoor deze wordt gegeven. Het komt voor, dat een berisping scherper uitvalt, wanneer gedeeltelijk de begane fout aan den berisper zelf ligt, zoodat deze daardoor boos wordt. Dit is steeds een onrecht; zoo'n berisping mist opvoedende kracht, scheidt alleen verbittering. Men zij matig met berispingen. Iemand, die meent, met veel standjes, geraas en krachtige uitdrukkingen de zaak in het gareel te kunnen houden, zal ondervinden, dat men zich er dan spoedig weinig meer van aantrekt, er zelfs om gaat lachen.

Als men zijn menschen heeft leeren kennen, dan moet men zoveel

drang kan ook ongezonde vormen aannemen. Een mensch moet op zijn tijd rust hebben om tot zich zelf te kunnen komen, er moet tusschen werk en rust een rhythmische afwisseling bestaan. Rustelooze haast, altijd zich zelf en anderen opjagen, waarvan niet zelden een vlucht voor de werkelijkheid en een zich zelf willen vergeten den achtergrond vormt, is een zeer verkeerde eigenschap voor een meerdere; hoe hooger hij is geplaatst, des te nadeeliger. Menschen, die niet met zich zelf alleen kunnen zijn, die van werk naar genoegen hollen en omgekeerd, die altijd wat doen of ondernemen, zijn lastig en vermoeiend voor hun minderen. Zij willen dat doen voorkomen als ijver, maar de menschen, die veel hebben gepraeesterd, zijn doorgaans rustig en bezonnen.

In het militaire leven is het nadeel, dat door deze opjagerij en overhaasting ontstaat, niet dadelijk in cijfers uit te drukken. Maar in een fabriek, die met orders werd overladen en waar al die orders werden aangenomen, waar men altijd onder hoogen druk werkte, bleek na verloop van tijd, dat de productie met 20% daalde. Deze kwam eerst weer op peil, toen men, door het afwijzen van orders, den normalen arbeidsgang had doen hernemen. De psychologische invloeden, die de oorzaak van deze vermindering waren, zullen in het

militaire leven geen andere uitwerking hebben.

De meerdere beschikt doorgaans over meer kennis en ervaring dan de mindere. Over het algemeen wil de mindere gaarne leren van den meerdere. Althans, zoo moet het zijn. Maar soms is het eenigszins anders. Men gevoelt zich tegenover sommige meerderen niet vrij en onbevangen, soms zelfs zoo,

Het begrip „autoriteit” wordt soms verkeerd toegepast doordat de meerdere zich te veel op den voorgrond stelt.

dat hun aanwezigheid belemmend werkt op denken, handelen en spreken. Dit is een uitwas van het overigens juiste begrip van autoriteit en volstrektheid, zooals men het in den oorlog niet zal kunnen missen, welk begrip dus in vreedstijd moet worden gekweekt. Doch het begrip „autoriteit” wordt soms verkeerd in toepassing gebracht, doordat de meerdere zichzelf te veel op den voorgrond stelt. Alleen geestelijk en in ontwikkeling hoogstaande menschen zijn in staat, een vertrouwelijke, van alle hooghartigheid vrije atmosfeer om zich heen te scheppen. Wanneer een mindere een bepaalden arbeid moet verrichten, moet zijn geest geheel op het object van den arbeid zijn gericht, ten einde deze zoo goed mogelijk te vervullen. Grijpt nu een meerdere telkens in, of is men van hem gewend, dat hij in zijn kritiek scherp en noodeloos pijnlijk is, of heeft de ervaring geleerd, dat de meerdere zich persoonlijk te kort gedaan schijnt te gevoelen, wanneer het resultaat niet overeenkomstig zijn verwachting is, dan wordt als van zelf bij een oefening, het oog van den leider, van den onderwijzer of commandant van een onderdeel afgeleid van het object van zijn werk naar den meerdere. Hij gaat alles wat hij moet verrichten bezien door het oog van dien meerdere, waardoor natuurlijk het resultaat nadeelen ondervindt.

De officier, die een oefening moet leiden, heeft niet zelden te weinig het gevoel, dat hij den deelnemers iets moet leeren. Dezen verwachten ook vaak niet iets te leeren, aangezien de oefeningen veelal uitsluitend dienen voor de beoordeeling. Vandaar dat de oefeningen, waarbij de leider geen kritiek verwacht, hetgeen helaas te zelden voorkomt, meestal op hooger peil staan. De oorzaak ligt hierin, dat

kritiek te dikwijls wordt gegeven op onjuiste wijze.

Oefeningen en kritiek

De toekomst van een officier is voor een goed deel afhankelijk van zijn praestaties bij oefeningen, welke hij heeft te leiden of waaraan hij deelneemt. Uiteraard hoopt hij, dat de oefening goed zal verlopen, zoodat hij een voldoende beoordeeling voor den hooger rang zal verkrijgen. Niet alleen om de persoonlijke voordeelen, welke in het algemeen aan een hooger rang zijn verbonden, doch ook om de begeerte naar macht en naar volmaakte zelfverwerkelijking, welke rechtmatig en goed is, want deze geeft de gelegenheid om harmonische functioneering van alle interne krachten mogelijk te maken. Deze begeerte is instinctief; de mensch wordt er mee geboren. Ze is niet uit te roeien, doch wel kan ze worden geleid. Die zelfverwerkelijking is afhankelijk van het geloof, dat iemand in zich zelf heeft, maar de capaciteiten, welke de mensch van nature heeft meegekregen, zijn niet in een ieder gelijk.

Het is niet moeilijk iets dat niet goed is als zoodanig te onderkennen, maar het goede te zien of onder veel verkeers het goede uit te halen vereischt vakkennis en wijsheid.

Nu kan kritiek op zoodanige wijze worden gegeven, dat iemand het geloof in zich zelf gaat verliezen. Daar in de wereld nimmer iets goeds geschiedt, tenzij het wordt aangepakt door iemand, die geloof in zich zelf heeft, kunnen door onmenschkundig kritiseeren persoonlijke krachten buiten werking worden gesteld, krachten, welke zonder deze kritiek wel degelijk hun nuttig rendement in het Leger hadden kunnen blijven vervullen.

Meedoogenloos afbreken is gemakkelijk, het legerbelang is er zeker niet mee gediend. Het is meestal niet moeilijk, iets dat niet goed is, als zoodanig te onderkennen. Maar het goed te zien, het als zoodanig te erkennen, of onder veel verkeers het goede uit te halen, vereischt vakkennis en wijsheid. Kritiek mag nimmer een geesteloos toetsen aan de theorie worden. Ieder geval moet op zich zelf in zijn uitwerking worden beoordeeld. Men moet nagaan op welke gronden van de algemeen geldende regels is afgeweken, en eerst als die gronden niet deugdelijk blijken, heeft afkeuring recht van bestaan. Wanneer bv. iemand in een tactisch geval een zwakke reserve neemt en het toeval wil, dat zijn toeleg mislukt, dan beweijst dit nog niet, dat deze juist daarom mislukt. En omgekeerd, wanneer hij in dat geval succes heeft, dan is evenmin bewezen, dat hij op goede gronden een zwakke reserve heeft genomen, want dit succes kan wel aan heel andere factoren zijn te danken.

De schablonen is noodig, maar is geen wet: men mag er van afwijken, als men daarvoor goede gronden meent te hebben, zoodat het deze gronden zijn, welke de kritiek op hun waarde heeft te toetsen. En als dan blijkt, dat de gronden, waarop men meende te kunnen

werken, niet deugdelijk zijn, dan moet dit ook klaar en duidelijk worden gemaakt, waardoor men zich er voortaan voor zal wachten. Vallen leert opstaan!! Het komt te vaak voor, dat een chef, die kritiek levert, zijn eigen meening als beter wil hebben aanvaard, zonder deze als zoodanig klaar en duidelijk uiteen te zetten of te motiveeren. Men kan nimmer een tactisch geval volgens vaste regels oplossen, altijd blijft er ruimte voor verschillende oplossingen.

Nu kunnen leemten en eenzijdigheden in iemands kennis wel dege-lijk bij de oefeningen tot uiting komen, doordat ze leiden tot handelingen, welke niet zouden zijn verricht als het weten op hooger peil zou hebben gestaan. Maar niet ieder heeft alles wat hij in feite wel weet, steeds als bruikbaar materiaal bij de hand. Als de ervaring geleerd heeft, dat een chef neiging heeft tot meedoogenlooze kritiek, zoodat zijn tegenwoordigheid stordend inwerkt, kan die aanwezigheid zoodanig op iemand inwerken, zoo zijn gehele bewustzijn in beslag nemen, dat andere beelden daaruit worden verdrongen. Hij overziet dus op dat oogenblik slechts enkele kanten van het geval, terwijl hij onder minder sterk werkende invloeden ook de andere wel degelijk in zijn beschouwing zou hebben betrokken, waardoor hij dan tot een andere beslissing zou zijn gekomen. De aanwezigheid van beoordeelende chefs bij oefeningen, eischt van hen begrip en gevoel om zich zelf gedurende den loop van de oefening weg te cijferen. Bij de kritiek moet hun opvoedende en hun onderwijzende taak op den voorgrond staan, niet moet in de eerste plaats worden gevoeld dat het gaat om beoordeeling van personen.

Chefs, die uitsluitend scherp kritiseeren, kweken menschen, die ten slotte geen vreugde meer in eigen praestaties kennen, die de animo in hun vak verliezen. Het geeft te denken, dat zoo weinig officieren, nadat zij het militaire leven hebben vaarwel gezegd, zich nog blijven interesseeren voor het vak,

waarin zij hun leven hebben doorgebracht, terwijl dokters, predikanten, leeraren, enz. enz. meestal in die omstandigheden hun vakliteratuur, zij het wellicht niet zoo intens als vroeger, blijven bijhouden. Aan het vak zelf kan dat niet liggen, want de militaire studie is even interessant als welke andere studie ook. Misschien kan het daaraan liggen, dat zij deze studie veelal niet in de rustige sfeer van belangstelling zonder bijkomende omstandigheden hebben kunnen beoefenen. Uitsluitend scherpe kritiek fnuikt den ijver, kweekt menschen, die steeds van buiten af moeten worden aangespoord, omdat zij kritiek op hun werk vreezen, kweekt ook menschen, die er tegen op zien, verantwoordelijk-

meestal de beste officieren!) zijn het minst geneigd kritiek zonder meer te aanvaarden. Deze menschen zijn vertrouwd met het praktische leven, waardoor zij gemakkelijk de beschikking hebben over argumenten om hun standpunt te verdedigen. Schuchterheid, gebrek aan moed en lafheid leiden tot het aanvaarden van kritiek, ook al weet men deze wel te weerleggen. Het kan echter ook zijn, dat men den chef als een kleinzielig mensch heeft leeren kennen, met wien toch niet valt te praten. Als zoo iemand in zijn kritiek hard van stapel loopt, haalt een verstandig mensch de schouders op en zwijgt, omdat hij verder debat nutteloos acht. Ook komt het voor, dat bij de kritiek is gewezen op iets, dat on-

***Het geeft te denken dat zoo weinig officieren zich
na het militaire leven
blijven interesseeren voor het vak . . .***

heid te dragen, hetgeen zeer bedenkelijk is.

Natuurlijk moet er kritiek zijn, doch opvoedende kritiek. Kritiek aan te hooren, is nimmer gemakkelijk, maar voor de zelfkennis en voor de waardeering van eigen praestaties is de mensch nu eenmaal in hoofdzaak van anderen afhankelijk. Op gemaakte fouten dient men nu eenmaal door anderen te worden gewezen, maar de kritiek moet van goede toon, houding en vorm zijn. Men is er niet mee af, te zeggen, dat men het toch heusch niet zoo kwaad bedoelt, als uit de wijze van kritiek geven kan worden opgemaakt. De vakkundige, menschkundige chef moet hebben een scherp, vakkundig maar ook een welwillend oog. Dan alleen worden menschen gekweekt, die boven hun taak staan, die niet onder den druk van het werk lijden. Dan alleen worden de goede eigenschappen ontwikkeld in een voor het doel nuttige richting, worden belemmeringen weggenomen, welke de goede eigenschappen in hun ontwikkeling hinderden.

De actieve menschen (en dat zijn

weerlegbaar fout was, terwijl dan niettemin wordt getracht, dit op schijngronden goed te praten. „Rechthabere!“ wijst nimmer op veel inzicht en verstand.

Lof werkt in hooge mate opvoedend. Lof maakt niet verwaand; alleen minderwaardige zelfingenomenheid leidt daartoe. Lof maakt juist nederig! Want een normaal, geestelijk gezond mensch weet zeer wel, dat hij dien lof eigenlijk niet heelemaal verdient, zoodat hij er naar zal streven, zich dien lof waardig te maken.

Wanneer iemand dag in dag uit in den tredmolen loopt en nimmer bemerkt, dat iemand zijn goede eigenschappen waardeert, wordt hij geprikkeld van stemming. Om lichamelijk frisch te blijven hebben we voedsel, drank en frissche lucht noodig, bovendien nu en dan een vrijen dag. Evenzoo is waardeering noodig, om geestelijk opgewekt en frisch te blijven. Wanneer een partijdige chef, een chef, die er vrindjes op na houdt, sommigen steeds prijst en anderen nimmer, zal bij de laatsten de neiging ontstaan, zich zelf in de hoog-

Wanneer iemand dag in dag uit in den tredmolen loopt en nimmer bemerkt dat iemand zijn goede eigenschappen waardeert, wordt hij geprikkeld van stemming.

te te steken, waardoor zij hoogmoedig worden.

Meerdere en mindere

Niet zelden komt het voor, dat een meerdere door zijn minderen wordt overschat, hetgeen voortkomt uit een natuurlijke behoefte aan steun, aan behoefte om te worden geleid, niet aan zich zelf te worden overgelaten en alleen te staan. Daardoor komt men er toe, den meerdere eigenschappen toe te schrijven, welke hij eigenlijk niet of in slechts normalen graad bezit. Kan nu deze meerdere niet weerstaan, deze overschatting in de hand te werken, doordat dit zijn eigenliefde streelt, dan kan de toestand ontstaan, dat deze meerdere zich omringd ziet door mensen, die alles door zijn oogen zien. Daardoor ontdoet hij zich van de ware medewerkers, die door gezonde kritiek, door de zaken van een ander standpunt uit te beschouwen, hem van grooten dienst kunnen zijn. Hij verliest dan het persoonlijk verband met zijn omgeving, met zijn troep, waardoor dit kan leiden tot het nemen van verkeerde maatregelen. Men is altijd het best gediend door mensen, die zelf ook persoonlijkheden zijn, ook al zijn dezen dan ook niet zoo gemakkelijk naar de hand te zetten. Maar die overschatting is meestal niet blijvend. De weerslag daarop is dan een onderschatting, welke evenmin als de overschatting recht doet aan den persoon van den meerdere. Men gaat zich los van hem voelen, al zijn maatregelen worden wantrouwend onder de loupe genomen, zoodat dan vaak onrechtvaardige, onwelwillende kritiek wordt geleverd, waardoor een verkeerde verhouding ontstaat. De oorzaak?... IJdelheid!

Wat ten slotte met de opvoeding moet worden bereikt, is de vor-

ming van een troep, beziel met krijgsmansgeest, dat wil zeggen een troep, die zich in vuur en gevaar een eenheid blijft voelen, die niet door vrees in verwarring komt, maar door de aanvoerders in de hand kan worden gehouden; een troep, die bij slechte krijgs-kansen den moed niet laat zinken, die alle nood en alle lijden beschouwt als een middel om tot de overwinning te geraken en die aan de eer van de wapenen gelooft.

De oefentijd kan slechts geven een reeks van indrukken en ervaringen, welke een ieder in zijn binnenste moet verwerken. Dit moet zijn een passief opnemen, ervaring krijgt men pas door actieve deelname. De eigenschappen om een goed soldaat en aanvoerder te worden, zullen zich slechts dan ontwikkelen, wanneer de natuurlijke ontwikkelingsvoorwaarden daartoe worden geschapen. Deze voorwaarden bestaan in het militaire leven in de eerste plaats uit het verkeer in het militaire mi-

De ware krijgsmansgeest in den troep wordt in de eerste plaats gedragen door de aanvoering, die de manschappen moet bezielen. Daarom is in vrede-tijd het vormen van goede aanvoerders van integreerend belang.

lieu. In de tweede plaats uit opvoeding, dat wil zeggen in leiding, die onderwijst, hulp en steun biedt, doch nimmer belemmert of verbuigt. Korte oefentijden geven slechts onvoldoende gelegenheid, het geleerde te laten bezinken, laten de ervaring te weinig tot haar recht komen. Alles moet snel gebeuren, snel groeien. Doch slechts hetgeen langzaam groeit, groeit stevig; vlier groeit snel, doch eikenhout langzaam.

De ware krijgsmansgeest in den troep wordt in de eerste plaats gedragen door de aanvoering, die

daarmee de manschappen heeft te bezielen. Daarom is in vrede-tijd het vormen van goede aanvoerders van integreerend belang. Wie gehoorzaam wil worden, moet kunnen bevelen, maar dit „bevelen kunnen” berust op innerlijke eigenschappen. Een bevel moet met het noodige aplomb worden uitgesproken, doch zal zijn volledige uitwerking missen, als dit aplomb niet voortkomt uit innerlijke kracht. Geest moet vooral niet worden verward met stemming. Geest wordt gedragen door ernst, inzicht en vooral door tucht. Maar een goede stemming is ook van veel belang, het komt er maar op aan, waarop die goede stemming berust. Er bestaan vroolijke, maar slappe mensen, die het er ver in gebracht hebben, de stemming goed te houden. Maar slechts voor korten tijd! Onder slappen, onmenskundige chefs hebben de verkeerde neigingen van den mensch te veel vrije baan, waardoor ze tot uiting komen op een wijze, welke op den duur, ondanks alle vroolijkheid en goedmoedigheid, toch de stemming zal bederven en beneden peil brengen. Op eenige voorbeelden moge worden gewezen.

De stemming wordt bv. bedorven

door mensen, die zich met een air steeds op den voorgrond weten te plaatsen, ten minste, als ze daar gelegenheid toe krijgen, zonder dat innerlijke krachten hun daartoe een zeker recht geven. Velen gevoelen zich gewone mensen of minder dan dat, terwijl zij dit trachten te verbergen, door zich een air te geven, in welke richting dan ook. Laten onmenskundige chefs zich er nu toe verleiden, aan dit air eenige waarde toe te kennen, dan werkt dit ontstemmend op de rest. De menskundige chef begrijpt echter, dat dit berust op een gevoel van minderwaardig-

heid. Iemand, die werkelijk uitblinkt, heeft dergelijke dikdoenerij niet nodig. Zoo zijn er bv. mensen, die graag geuren met mooie namen en hoge posities uit hun kring van kennissen. Zij meenen, dat een deel van de glans op hun persoon zal afstralen, doch doorgaans zijn zij mensen van eenvoudige afkomst (natuurlijk allermindst een schande), die zich in den grond van hun hart niet heelmaal thuis gevoelen in het milieu waarin ze zijn geplaatst. Ook razen en schreeuwen wijst doorgaans op een gevoel van minderwaardigheid, waardoor men innerlijk eigenlijk niet ten volle deugt voor zijn taak. Schreeuwen dient doorgaans alleen om zwakke argumenten kracht bij te zetten. Een menschkundig chef, die werkelijk boven zijn troep staat, doorziet dit.

Er is kennelijk onderscheid tusschen iemand, die met zelfvertrouwen pocht en iemand, die werkelijk op zich zelf vertrouwt.

Werkelijk sterke karakters blijven steeds zich zelven gelijk, bij voor- spoed en bij tegenslag behouden zij hun vaste lijn; hun levenshouding schijnt zoo onbewogen, dat het er soms veel van heeft, alsof het noodlot geen macht over hen heeft. De zwakke karakters komen er licht toe, vooral wanneer het hun voor de wind gaat, dit toe te schrijven aan eigen bekwaamheid, terwijl soms niet anders dan dom geluk in het spel is. Deze mensen zijn onverdragelijk voor hun omgeving. Als zij bemerken, dat men hun allermindst die achting toedraagt, welke zij eigenlijk hadden verwacht, vervallen zij in het andere uiterste en worden zij bang, laf en kruipend.

Luie mensen zijn steeds hinderlijk voor hun omgeving. Men kan deze mensen kweken, door hen niet op de juiste wijze tot hun taak te brengen, door steeds met de stok achter de deur te dreigen of te laten voelen, dat die stok er is. Dan wordt ten slotte het begrip van dienst en plicht onwillekeurig geassocieerd met het begrip van berisping en straf, waardoor het

vervullen van de plicht langzamerhand zijn charme verliest.

De „Streber” kan in de gemeenschap een kwaad element zijn, ten minste als de chef hem niet doorziet. Dan ontstaat bij de collega's de neiging, elk voor zich zelf te gaan werken, elkaar niet te waar- schuwen wanneer dat noodig is, verbeteringen alleen voor zich zelf te houden, waarmede door gebrek aan eerlijke samenwerking het geheel wordt geschaad. Het is den „Streber” meestal om den hooger- ren rang, meer om den titel dan om den rang zelf te doen. Hij schijnt niet in te zien, dat het niet de rang is, welke glans geeft aan den persoon doch dat de persoon

te hebben, ondergeschikten niet voldoende te vertrouwen (wat iets anders is als wantrouwen!!), zich ontevreden te betoonen over fouten en onvolmaaktheden van hun minderen, zonder er toe te komen, die minderen methodisch tot ontwikkeling te brengen. Maar op deze wijze komt men nimmer tot verbetering. Ook sterke persoonlijk- heden zijn geen volmaakte mens- chen, zoodat zij soms den aanleg tot opvoedend werk missen. Zij zijn dan in den oorlog beter bruik- baar dan in vredestijd; soms zijn zij zelfs onaangename chefs.

Het pronken met de veeren van een ander, werkt ontstemmend op den geest. Het komt b.v. voor, dat

Schreeuwen dient doorgaans alleen om zwakke argumenten kracht bij te zetten.

glans aan den rang moet geven. En als het hem niet gelukt, zich door daden boven zijn omgeving te verheffen, tracht hij niet zelden door afbreken van anderen, dezen neer te drukken.

Jaloerschheid komt nimmer voor bij de werkelijk bekwamen, doch vaak bij hen, die hoogstens mid- delmatig of minder dan dit zijn. Dezen plaatsen zich niet op den voorgrond, omdat zij wel voelen, daar geen al te mooi figuur te ma- ken, maar zij kunnen niet verdragen, dat anderen zich op dien voorgrond als van zelf thuis ge- voelen. Eerlijke medewerkers zijn zij daardoor nimmer. Daarom is het zooveel waard, als een chef ge- noeg menschenkennis heeft, om ieder op zijn persoonlijke waarde te schatten, zonder zich te laten verblinden door den ijver van den eene en de bescheidenheid van den ander. Als de minderen weten, dat zij door een scherp, doch welwil- lend oog worden waargenomen, worden „Streberei” en jaloersch- heid van zelf in betere banen geleid.

Onderschatting van den mindere komt nog al eens voor bij sterke persoonlijkheden. Dezen schijnen meer dan vele anderen de neiging

een meerdere een pluim krijgt en aanvaardt, die gegrond is op iets, dat misschien zelfs niet eens van hem persoonlijk is uitgegaan, maar dat in elk geval in hoofdzaak door zijn minderen is tot stand ge- bracht. Draagt deze meerdere dan geen zorg, dat de minderen de eer krijgen, welke hun toekomst, dan werkt dit ontstemmend en nadee- lig voor zijn eigen persoonlijk ge- zag, waardoor hij zich ontdoet van toegewijde medewerkers, wier ani- mo wordt gedooft.

Ook het militaire beroep valt hoe langer hoe meer door specialisee- ring in zijn elementen uiteen. Een chef kan geen specialist zijn in al- les, zoodat hij dus meer dan vroe- ger, zoo nu en dan op adviezen van zijn minderen is aangewezen. Wanneer nu zoo'n specialist wat ruim is bedeed met eigenliefde, ontstaat het gevaar, dat deze zich „Doktor Allwissend” gaat gevoe- len, hetgeen van den chef tact ver- eischt, opdat deze specialisten, niet zelden nog jonge officieren, niet in den grond worden be- dorven.

De reglementen en voorschriften zijn er, om te worden opgevolgd, maar men kan ook in deze te ver

gaan. Reglementen hebben niet dezelfde beteekenis als voorschriften. Reglementen, zoals bv. het Infanterie-Reglement, zijn wetten; de voorschriften, bv. het Voorschrift Velddienst, zijn meer leidraad, geven meer grondregels, zijn meer methoden, welke voor de meeste gevallen passen. Nu zijn er mensen, die zich steeds aan den letter houden, die steeds vragen wat er staat, die een peuterigen

geest zijn de handige vleiers, die niet openlijk vleien, maar die een studie maken van het karakter en de eigenaardigheden van een meerdere en zoo voordeel trachten te behalen. Zij nemen het air aan, aardigheid te hebben in de kinderen, het paard, den hond, den tuin van den meerdere, maar een menschkundige chef moet hen doorzien als mensen, die op een koopje iets trachten te verkrijgen.

ger, het machtsmiddel van den Staat, zijn prestige naar buiten te bewaren, waardoor het volk in het leger vertrouwen krijgt en behoudt. Er moet van het Leger gezag uitgaan, waartoe ook van de individuen gezag moet uitgaan, van de officieren in het bijzonder.

Het persoonlijk en maatschappelijk leven van de officieren moet representatieve waarde hebben. De troep en de burgerij willen in de officieren heeren zien, ook in de reserve-officieren, die als zoodanig in hun burger bedrijf wel degelijk het Leger mede representeeren. Deze laatste factor krijgt hooger waarde, naarmate men hooger op den militairen hiërarchie ladder is gestegen. Natuurlijk blijft de waarde, welke iemand voor zijn specifiek militaire taak, in de eerste plaats voor zijn oorlogstaak heeft, van prominente beteekenis. Maar daarom mag de representatieve waarde nog niet over het hoofd worden gezien. Zij, die hun uiterlijk, hun vormen, hun taal, hun uitspraak enz. slecht verzorgen, schieten belangrijk te kort, zeker zij, die het niet te nauw nemen met de zedelijke orde.

Ook is het wel degelijk een nadeel, wanneer het gezin, of personen uit het gezin, van een officier eigenschappen bezitten, die niet op het peil staan, dat men redelijkerwijze kan verwachten. De officieren, bij de toenemende beteekenis, welke het korps in den loop der tijden heeft verkregen, ook de reserve-officieren, zijn nu eenmaal dragers van gezag en traditie. Het eervolle van deze taak, moet een stempel drukken op hun geheele persoonlijkheid.

Scherp kritiseerende, op alle slakken zout leggende chefs kweken bij ondergeschikten onzekerheid, waardoor zij ingesteld worden op het vermijden van fouten. Dit is een rem voor ontwikkeling van gezond initiatief, durf en voortvarendheid . . .

geest kweken. Scherp kritiseerende, op alle slakken zout leggende chefs kweken bij hun ondergeschikten een geest van onzekerheid, waardoor zij ingesteld worden op het vermijden van fouten. Dit vormt een bedenkelijke rem voor de ontwikkeling van gezond initiatief, voor durf en voortvarendheid, eigenschappen, welke men in den oorlog maar al te zeer zal behoeven. Waar wordt gewerkt, worden fouten gemaakt. Wanneer er geen fouten worden gemaakt, is dit allermint een bewijs, dat er ook wordt gewerkt, inderdaad gewerkt, ook al doet men precies op tijd zijn dienst of zelfs meer dan dat. Chefs, die ontzag trachten in te boezemen door vrees, hetgeen doorgaans wijst op gebrek aan fijn gevoel en inzicht, zijn meestal mensen, die weinig vertrouwen hebben in eigen autoriteit. Gevaarlijke mensen voor den

Doorziet een chef dit niet, dan brengt hij misschien onbekwame mensen vooruit, die in hun onbekwaamheid wellicht weer andere onbekwamen vooruitbrengen. „Das eben ist der Fluch der bösen Tat, dasz sie, fortzuegend, immer Böses musz gebären”.

Het aantal menselijke onvolkomenheden is oneindig en het volmaakte bereikt men nooit. Er werden er slechts enkele genoemd, waarbij is getracht aan te toonen, dat deze onder een menschkundigen meerdere niet of minder tot ontwikkeling kunnen komen.

Optreden naar buiten

Het Leger dient voor den oorlog; het geheel zoowel als de individuen, die er deel van uitmaken, moeten daarop zijn ingesteld. Maar het is gelukkig zelden oorlog. In tijd van vrede heeft het Le-

NATO strategy and nuclear escalation

door S. J. Cimbala, 276 blz. Uitg.: Pinter Publ. Ltd, Londen, 1989. Prijs: £ 29,95. ISBN: 0.86187.015.8

Wie zich bezighoudt met militair-strategische (met name nucleaire) zaken is in de literatuur ongetwijfeld de naam Cimbala wel eens tegengekomen. Niet alleen publiceert hij jaarlijks enkele essays in verschillende tijdschriften, ook zijn produktiviteit bij het schrijven van boeken ligt zeer hoog (in 1987, 1988 en 1989 telde ik per jaar twee boeken). Onwillekeurig dringt zich de vraag op of er steeds iets nieuws in staat of dat er mogelijk sprake is van een evolutie van ideeën.

Opvallend is dat de titel in dit boek afwijkend is van die op de omslag (NATO strategy and nuclear escalation t.o. NATO strategies and nuclear weapons). Een slordigheid van de uitgever? Ongetwijfeld, maar al lezend viel op dat de eerste acht hoofdstukken „escalatie” als thema hebben. Hfdst. 9 gaat over „war termination” (de laatste jaren Cimbala's stokpaardje) en is wat „met de haren erbij gesleept”. De conclusie van het boek is echter veel breder van opzet en slechts zijdelings in verband te brengen met het thema „escalatie”. Is wellicht dáárom de titel halverwege het schrijven gewijzigd?

Inhoudelijk concentreert schr. zich voor een belangrijk deel op de escalatiecomponent van de NAVO-strategie. Hij constateert dat de NAVO-strategie onder druk staat. Niet zo zeer door de politieke malaise bin-

nen de NAVO of door de ingrijpende wijziging in de Russische militaire doctrine als gevolg van veranderde economische prioriteiten. Dat zijn naar zijn mening problemen, die binnen de NAVO kunnen worden opgelost. Hij maakt zich zorgen over het gebrek aan consensus m.b.t. het wezen van de NAVO-strategie: afschrikking via dreiging met opzettelijke nucleaire escalatie. Wat speelt daarbij een rol?

Op de eerste plaats is er, volgens Cimbala, onvoldoende evenwicht tussen conventionele en nucleaire afschrikking. De vermindering van aan het operatietoneel gebonden nucleaire wapens van de NAVO heeft ertoe geleid dat nucleaire afschrikking, meer dan voorheen, steunt op de strategische wapens van de VS. Vanuit een positie van kracht opereren kan de NAVO dus niet meer. De NAVO moet het steeds meer hebben van een benadering waarin een aanvaller wordt geconfronteerd met moeilijk te schatten risico's („risk-provoking”). Maar deze benadering moet ook voor de NAVO zelf aanvaardbaar zijn. Conventionele afschrikking moet hier uitkomst bieden. De enige wijze waarop de Sovjet-Unie haar doel kan bereiken is via een „Blitzkrieg-scenario”. En daarom moet de NAVO beschikken over een conventionele strijdmacht, die in staat is een Russisch offensief te doen omzetten in een langdurige uitputtingsoorlog. Onderwijl moet op nucleair gebied worden bedreigd met escalatie tot een niveau dat onaanvaardbaar is.

Op de tweede plaats houdt de NAVO onvoldoende rekening met de mogelijkheid van een nucleaire verrassingsaanval. Een voorbeeld is een nucleaire aanval op zee. Deze kan het gevolg zijn van het tot zinken brengen van een groot aantal Russische nucleaire onderzeeboten door de VS Navy (een onderdeel van de Amerikaanse „Maritime strategy”). Zo'n verrassing zou de controleerbaarheid van de oorlog negatief kunnen beïnvloeden. Hoewel dus de maritieme NAVO-strijdkrachten kunnen bijdragen tot het versterken van de conventionele strijdkrachten in Europa en daar-

mee de kans op een uitputtingsoorlog vergroten, moet het gevaar van ongewenste escalatie niet worden onderschat.

Op de derde plaats moet men het volgende beseffen. Weliswaar is technologie die leidt tot verdedigingssystemen, zoals SDI, zinvol voor de bescherming en versterking van de vergeldingsmacht. Die technologie versterkt echter de mogelijkheden tot verkenningen en aanvallen tot diep in het achterland. Ervan uitgaande dat het Warschau-Pact op den duur soortgelijke technologie zal verwerven, is het de vraag of de voordelen die SDI kan opleveren niet in de schaduw komen te staan bij de verbetering in offensief vermogen van een aanvaller in de Europese situatie.

Op de vierde plaats komt het gebrekkige vermogen tot aanpassing van de Russische commandostructuur onvoldoende aan bod. Zeker als het Russische C³-systeem wordt aangetast zou de escalatie wel eens kunnen uitstijgen boven het door de NAVO gewenste niveau. Bij o.a. doeltoeuwijzing is dus meer aandacht nodig voor de betekenis van C³ voor de beheersbaarheid van de escalatie.

Tenslotte is, om tot beëindiging van een oorlog te komen, ook deëscalatie nodig. Dit binnen de NAVO zeer verwaarloosde aspect behoort zeker te worden gezien.

Concluderend komt Cimbala tot een vijftal politiek-militaire uitdaging voor de NAVO. Men zal aandacht moeten besteden aan twee politieke functies: de afschrikking moet worden gehandhaafd (*deterrence*) en de VS zullen de onrust bij de Europese partners inzake de onderlinge verbondenheid moeten wegnemen (*reassurance*). Voorts verdienen twee militaire functies aandacht: een vijand moet de mogelijkheid worden ontzegd zijn doel (ongehinderd) te bereiken (*denial*) en men moet een vergeldingsmacht in stand houden (*retaliation*). Ten slotte moeten de relaties tussen deze vier factoren worden gelegd door een goed werkend beheersingsmechanisme (*control*).

Met dit boek bevestigt Cimbala zijn grote kennis van zaken. Toch is het

te zeer een vervolg op zijn eerdere werken en bevat het voor ingewijden weinig nieuws. Voor geïnteresseerde „leken” op nucleair-strategisch gebied kan de informatie zeker bijdragen tot goede beeldvorming. Cimbala's stijl wordt echter gekenmerkt door een aaneenschakeling van wat ik „mijmeringen” noem. Door veel impliciete redeneringen, met weinig duidelijke conclusies, verzuimt hij een helder antwoord te geven op door hem zelf gestelde vragen. Bovendien valt hij vaak in herhaling. Een lezer zal zich daarom de moeite moeten getroosten het boek integraal en met de nodige concentratie te lezen, en waarschijnlijk te herlezen. Hij loopt dan nog het risico meer bomen te zien dan bos te herkennen.

J. F. W. VAN ANGEREN, Ikol KLU

Mei 1940

o.r.v. dr. H. Amersfoort en drs. P. H. Kamphuis, 362 blz., geïll. Uitg.: SDU Uitgeverij, Den Haag, 1990. Prijs: f 49,50. ISBN: 90.12.06450.3

Mei 1940 . . . 50 jaar geleden. Na vijf dagen is Nederland gedwongen te capituleren voor het Duitse leger. Deze Duitse aanval en vooral de korte duur van de strijd hebben op de Nederlandse bevolking diepe indruk gemaakt. Ook vandaag de dag denken veel mensen nog in termen als bv. „verraderlijke overval” en „overmacht”, om deze snelle nederlaag te kunnen verklaren. Komt dat beeld van de meidagen 1940 wel overeen met de werkelijkheid? Dit boek, onder eindredactie van genoemde auteurs en met tekstbijdragen van nog vier andere militaire historici, wil daarop een antwoord geven. Amersfoort en Kamphuis, werkzaam bij de Sectie Militaire Geschiedenis LaS, hebben gekozen voor een feitelijk en voorzichtig relaas, vervat in 11 thematische hoofdstukken, met als rode draad hoe de snelle nederlaag in mei 1940 te verklaren valt. In een opzet waarbij die cruciale meidagen in het perspectief van de eraan voorafgaan-

de tijd zijn geplaatst, zijn hier de politiek/militaire ontwikkelingen in Duitsland en eigen land op een evenwichtige wijze en op grond van authentieke bronnen in beschouwing genomen. De oorlogshandelingen zelf zijn ontstaan van valse heroïek en er wordt — waar nodig — afgerekend met legendevorming en halve waarheden. Wellicht dat, met name door dit laatste, het boek voor de ouderen onder ons soms wat moeilijk is te verteren, ondanks het feit dat ook het dappere en plichtsgetrouwe optreden van vele individuele militairen ruimschoots wordt belicht.

Aangezien de luchtmacht in de eerste uren van de strijd in feite reeds was gedecimeerd, staat het optreden van de landmacht in dit boek centraal.

Het boek begint met een historiografisch overzicht: wie heeft zich met de geschiedschrijving van de meidagen beziggehouden, met welk doel, en welke waren de conclusies? Een belangwekkend hoofdstuk, omdat het nl. in feite de verantwoording vormt van de overwegingen van de auteurs om na vijftig jaar een nieuw boek over die episode te publiceren. Op het eerste gezicht lijkt dat immers volslagen overbodig, na zoveel illustere voorgangers als bv. Nierstrasz, Wilson, De Jong en Brongers, die elk op hun eigen wijze een zinvolle en vaak zelfs indrukwekkende bijdrage hebben geleverd aan de geschiedschrijving van deze voor Nederland zo belangrijke periode.

Vervolgens wordt de opkomst van de Duitse dreiging beschreven en wordt uitgebreid aandacht geschonken aan de Nederlandse en Duitse krijgsmacht in het interbellum. Zonder deze informatie is het immers niet goed mogelijk het optreden van de stijgende partijen te begrijpen, laat staan te beoordelen. In het middenstuk, veelzeggend (maar ook wat dramatisch) „Het duel der generaals” geheten, wordt de aandacht op het hoogste militaire bevelsniveau gericht: de wijze waarop de generaals Winkelman en Van Voorst tot Voorst en hun tegenspelers von Bock en von Kuechler in die turbulente dagen leiding gaven.

In het laatste deel wordt in enkele hoofdstukken de strijd op de diverse operatietonelen (Den Haag, Brabant en Zeeland, de Grebbelinie, de noordelijke provincies, de Moerdijkbruggen en Dordrecht) beschreven en geanalyseerd, waarbij in de conclusies soms harde noten worden gekraakt. Interessant vond ik dat de belangrijkste „lessons learned” op tactisch gebied heden ten dage nog steeds valide zijn.

Ten slotte worden in het laatste hoofdstuk, „Proef op de som” geheten, de conclusies en de (soms hardnekkige) „legendes” in een samenvattende vorm nog eens met elkaar vergeleken en worden vraagtekens geplaatst bij thema's als de „verraderlijke overval”, het „elitekarakter” van bepaalde Duitse eenheden, de „hoge” Duitse verliezen en het karakter van het bombardement van Rotterdam. Het is naar mijn mening met name dit hoofdstuk, waarop nog wel reacties zijn te verwachten.

Betekent dat dan ook dat de auteurs zouden kunnen worden beticht van negativisme? Waren al die inspanning en alle offers dan volgens hen tevergeefs? Niet in het minst, getuige de laatste alinea van dit slot-hoofdstuk, waarin o.m. wordt gezegd: *Voor het zelfrespect van de natie (. . .) hebben wij als eersten een zware prijs betaald. Bij alle beschouwingen mogen wij deze persoonlijke offers niet vergeten.*

Het boek bevat enkele bijlagen met o.m. de Nederlandse en Duitse bevelsstructuur, een beredeneerde literatuurlijst, een register en biografische notities. Bovendien is ook per hoofdstuk nog een uitgebreid notenregister opgenomen.

Kortom, een boeiend, fraai geïllustreerd en goed gedocumenteerd overzichtswerk, waarin is geprobeerd afstandelijk, objectief en zo evenwichtig mogelijk een militair-historische beschrijving te geven van die vijf voor Nederland zo belangrijke meidagen. Daarom hoort het thuis in de boekenkast van allen die op enigerlei wijze daarin zijn geïnteresseerd. En dat zouden zeker de lezers van dit blad dienen te zijn. J. C. A. C. DE VOGEL, bgen inf